МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ПОДАТКОВОЇ СПРАВИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, МАРКЕТИНГУ ТА БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Роль місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста»

Здобувача вищої освіти II рівня, II курсу, групи ЕМРМ-24-1,
спеціальності 051 «Економіка»,
освітня програма «Економіка міста та регіону»

_____ Торохтія Леоніда Миколайовича
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник _____ Юр'єва Поліна Борисівна
кандидат економічних наук, доцент
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної
програми _____ Скорик Марина Олегівна, к.е.н., доцент
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту за рішенням кафедри _____
протокол від «12» 01 2026 № 7

Завідувач кафедри _____ Паянок Тетяна Миколаївна
(підпис) кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2026

Реєстрація № 85 21.01.26. _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 20.01.26 _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 85 3.02.26р. _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ І.В. Охрімченко
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії: _____ М.О. Скорик
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Т.М. Полянок
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ П.Б. Юр'єва
(підпис) (ініціали, прізвище)

І.Зм (якіс зв'язо предс послід та про
2.Дотри оформл
3.Вчасно всіх етап терміни
4. Рецензе
І.Доповідь
2. Роздатков
3. Знання практичного відповідати н
5. Апробація
РАЗ
ЗАГАЛЬНА

ПЕРЕВЕДЕН

Оцінка за 100-бальною шкалою
85

Пр

Оцінка за 100-бальною ш
90-100
80-89
70-79
60-69
50-59
35-49

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
I.Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	20		16.01.26.
2.Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	10		
3.Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	40		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
I.Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		
5. Апробація	від 0 до 10	10		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	85		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
85	B	4	3.02.26	Охтіленко Г. Членок Г. Секретар Юрєва Г. Пелішук М.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Б	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики та сталого розвитку
Спеціальність 051 «Економіка»
Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую
Завідувач кафедри економічної політики
та сталого розвитку
_____ М.О. Скорик

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Торохтію Леоніду Миколайовичу

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Роль місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста».

Затверджена наказом ректора від 02.12.2024 р. № 1798

2. Строк здачі закінченої роботи 16.01.2026 р.

3. Цільова установка – розроблення пропозицій щодо напрямів оптимізації розвитку місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ролі місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста в сучасних умовах соціально-економічних та воєнних викликів.

Об'єктом дослідження є процеси формування, розподілу та використання місцевих бюджетів у системі соціально-економічного розвитку міста.

База дослідження: Ірпінська міська територіальна громада, зокрема показники формування та використання місцевого бюджету за 2021 – 2025 роки.

4. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативні акти, результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, статистична звітність України та Ірпінської міської територіальної громади.

5. Перелік графічного матеріалу - 5 рисунків і 7 таблиць.

6. Зміст кваліфікаційної роботи: РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ; 1.1. Концептуальні основи місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста; 1.2. Зарубіжний досвід організації та розвитку місцевих бюджетів у системі місцевого самоврядування; РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧН
ПОТЕНЦІАЛУ МІСТ; 2.1. Динаміка та структурні зміни розвитку місц
бюджетів в Україні; 2.2. Стан та особливості виконання бюджету Ірпінс
міської територіальної громади; РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗ
РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СИСТЕМІ ФОРМУВА
ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА.

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання ета роботи	
		За планом	Факт
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2024	20.10.24
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 15.04.2025	14.10.25
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 27.06.2025	27.06.25
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 25.11.2025	25.11.25
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 09.01.2026	07.01.26
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 16.01.2026	16.01.26
7.	Попередній захист	20.01.2026	20.01.26
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	21.01.2026	21.01.26
9.	Захист роботи	06.02.2026	03.02.26

8. Дата видачі завдання 23.10.2024

9. Керівник кваліфікаційної роботи _____ Юр'єва П.Б.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Керівник освітньо-професійної програми _____ Скорик М.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ Торохтій Л.М.
(підпис) (прізвище, ініціали)

роз
бюд
соці
форму
–
бюджет
–
бюджетів
– ви
територіал
– обґ
системі форм
Об'єкто
використання
міста.
Предмето
методичні інстр
системі формува
База дослід
показники формув
роки.
За результата
положення, висновк

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи: «Роль місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста»

Мета роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ролі місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста в сучасних умовах соціально-економічних та воєнних викликів.

Завданнями роботи є:

– дослідити концептуальні основи місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста;

– охарактеризувати зарубіжний досвід організації та розвитку місцевих бюджетів у системі місцевого самоврядування;

– проаналізувати динаміку та структурні зміни розвитку місцевих бюджетів в Україні;

– визначити стан та особливості виконання бюджету Ірпінської міської територіальної громади;

– обґрунтувати напрями оптимізації розвитку місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста.

Об’єктом дослідження є процеси формування, розподілу та використання місцевих бюджетів у системі соціально-економічного розвитку міста.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічні засади, методичні інструменти та прикладні аспекти розвитку місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста.

База дослідження – Ірпінська міська територіальна громада, зокрема показники формування та використання місцевого бюджету за 2021 – 2025 роки.

За результатами дослідження сформульовані у кваліфікаційній роботі положення, висновки, рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення

формування і використання місцевих бюджетів з метою підвищення економічного потенціалу міста.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування при розробленні та реалізації бюджетної політики, програм соціально-економічного розвитку міських територіальних громад.

Результати теоретичного дослідження, представлені у даній кваліфікаційній роботі, можуть бути використані в освітньому процесі Державного податкового університету при створенні методичних розробок з дисципліни «Економіка міста і містобудування».

Кваліфікаційна робота містить 70 сторінок, 7 таблиць, 5 рисунків, список використаних джерел з 41 найменування, 4 додатки.

Ключові слова: будівельний сектор, ринок житлової нерухомості, державне регулювання, будівництво, житловий фонд.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2025.

Рік захисту роботи 2026.

ABSTRACT

Topic of the qualification work: «The role of local budgets in the formation of the economic potential of the city»

The purpose of the work is to substantiate theoretical provisions and develop practical recommendations for increasing the role of local budgets in the formation of the economic potential of the city in modern conditions of socio-economic and military challenges.

The objectives of the work are:

– to investigate the conceptual foundations of local budgets in the system of forming the economic potential of the city;

– to characterize the foreign experience of organizing and developing local budgets in the system of local self-government;

– to analyze the dynamics and structural changes in the development of local budgets in Ukraine;

– to determine the state and features of budget execution of the Irpin city territorial community;

– to substantiate the directions of optimizing the development of local budgets in the system of forming the economic potential of the city.

The object of the study is the processes of formation, distribution and use of local budgets in the system of socio-economic development of the city.

The subject of the study is a set of theoretical and methodological principles, methodological tools and applied aspects of the development of local budgets in the system of forming the economic potential of the city.

The research base is the Irpin urban territorial community, in particular, indicators of the formation and use of the local budget for 2021-2025.

Based on the results of the study, the qualification work formulated provisions, conclusions, recommendations and proposals for improving the formation and use of local budgets in order to increase the economic potential of the city.

The scientific and practical significance of the results obtained lies in the possibility of their use by local governments in the development and implementation of budget policy, programs for the socio-economic development of urban territorial communities.

The results of the theoretical research presented in this qualification work can be used in the educational process of the State Tax University when creating methodological developments in the discipline "Urban Economics and Urban Planning".

The qualification work contains 70 pages, 7 tables, 5 figures, a list of sources used with 41 names, 4 appendices.

Keywords: construction sector, residential real estate market, state regulation, construction, housing stock.

Year of completion of qualification work 2025.

Year of defense of work 2026.

ЗМІСТ

ВСТУП 7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ……... 11
1.1. Концептуальні основи місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста…….. 11
1.2. Зарубіжний досвід організації та розвитку місцевих бюджетів у системі місцевого самоврядування ……..…… 20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТ..……..……. 31
2.1. Динаміка та структурні зміни розвитку місцевих бюджетів в Україні …….. 31
2.2. Стан та особливості виконання бюджету Ірпінської міської територіальної громади …….……. 43
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА ……. 51
ВИСНОВКИ…… 58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 62
ДОДАТКИ……... 67

ВСТУП

Актуальність теми. Місцеві бюджети є ключовою фінансовою основою розвитку територіальних громад і водночас важливим інструментом формування та збереження економічного потенціалу міста. В умовах реформування місцевого самоврядування та трансформації територіальної організації публічної влади ефективне функціонування місцевих бюджетів має бути спрямоване на мобілізацію внутрішніх фінансових ресурсів, розширення дохідної бази та раціональне використання економічних можливостей громади з метою забезпечення її стійкого розвитку.

Особливої актуальності зазначені питання набувають в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, яка суттєво ускладнила соціально-економічний розвиток міст, призвела до скорочення фінансових ресурсів, зростання видатків на безпекові, соціальні та відновлювальні потреби, а також підвищила ризики бюджетної нестабільності. За таких обставин місцеві бюджети дедалі більше виконують не лише функцію фінансового забезпечення поточних потреб громади, а й стають інструментом підтримки життєздатності міської економіки, збереження людського капіталу та створення передумов для післявоєнного відновлення.

У контексті реалізації адміністративно-територіальної реформи, змін у бюджетно-податковому законодавстві та впровадження секторальних реформ відповідальність за управління фінансовими ресурсами значною мірою покладається на органи місцевого самоврядування. Це обумовлює необхідність удосконалення механізмів формування та використання місцевих бюджетів, посилення їх ролі у забезпеченні економічної стійкості міста та мінімізації ризиків, спричинених воєнними викликами.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Теоретичні аспекти розвитку місцевих бюджетів достатньо широко висвітлені у наукових дослідженнях українських і зарубіжних учених. У працях зазначених авторів розглянуто економічну природу місцевих бюджетів, їх місце та функції в

системі публічних фінансів, особливості формування дохідної бази, напрями використання бюджетних ресурсів, а також вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток міських територій і формування їх економічного потенціалу.

Методологічним підґрунтям даного дослідження стали наукові напрацювання таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як В. Андрущенко, В. Базилевич, С. Буковинський, А. Буряченко, О. Василик, Г. Возняк, Б. Данилишин, В. Дем'янишин, Я. Дропа, О. Кириленко, М. Крупка, В. Кравченко, І. Луніна, В. Опарін, К. Павлюк, О. Підхомний, А. Соколовська, І. Сторонянська, Л. Тарангул, І. Чугунов, С. Юрій та інші науковці, чиї дослідження сприяли формуванню теоретичної бази аналізу ролі місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку міста.

Водночас у вітчизняній науковій літературі недостатньо опрацьованими залишаються питання розвитку місцевих бюджетів як інструменту формування економічного потенціалу міста в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ролі місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста в сучасних умовах соціально-економічних та воєнних викликів.

Для досягнення означеної мети дослідження було вирішено такі *завдання*:

– дослідити концептуальні основи місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста;

– охарактеризувати зарубіжний досвід організації та розвитку місцевих бюджетів у системі місцевого самоврядування;

– проаналізувати динаміку та структурні зміни розвитку місцевих бюджетів в Україні;

- визначити стан та особливості виконання бюджету Ірпінської міської територіальної громади;

– обґрунтувати напрями оптимізації розвитку місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста.

Об'єктом дослідження є процеси формування, розподілу та використання місцевих бюджетів у системі соціально-економічного розвитку міста.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічні засади, методичні інструменти та прикладні аспекти розвитку місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста.

База досліджень – Ірпінська міська територіальна громада, зокрема показники формування та використання місцевого бюджету за 2021 – 2025 роки.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та виконання завдань кваліфікаційної роботи забезпечується застосуванням сукупності загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. У процесі дослідження використано діалектичний метод, який дозволив розкрити закономірності розвитку місцевих бюджетів у динаміці та взаємозв'язку з економічним розвитком міста, а також історичний підхід для аналізу еволюції бюджетних відносин на місцевому рівні.

Для комплексного дослідження ролі місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста застосовано метод системного аналізу, що дав змогу розглядати місцевий бюджет як складову системи публічних фінансів. Порівняльний та абстрактно-логічний методи використано з метою узагальнення теоретичних підходів і виявлення особливостей функціонування місцевих бюджетів у сучасних умовах.

Статистичні методи застосовано під час аналізу ефективності формування дохідної бази місцевих бюджетів та оцінювання напрямів і результативності використання бюджетних видатків у процесі забезпечення соціально-економічного розвитку міських територій. Метод графічної

візуалізації використано для наочного подання результатів розрахунків і аналітичних висновків.

Наукова новизна полягає в поглибленні теоретичних положень щодо ролі місцевих бюджетів у формуванні економічного потенціалу міста, а також у подальшому розвитку методичних підходів до оцінювання ефективності формування та використання бюджетних ресурсів на рівні міських територіальних громад у сучасних соціально-економічних та воєнних умовах.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у розробленні та обґрунтуванні практичних пропозицій щодо вдосконалення формування і використання місцевих бюджетів з метою підвищення економічного потенціалу міста.

Отримані висновки та рекомендації можуть бути використані органами місцевого самоврядування при розробленні та реалізації бюджетної політики, програм соціально-економічного розвитку міських територіальних громад, а також в освітньому процесі Державного податкового університету при створенні методичних розробок з дисципліни «Економіка міста і містобудування».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Концептуальні основи місцевих бюджетів у системі формування економічного потенціалу міста

З огляду на те, що Україна перебуває на етапі глибоких трансформацій соціально-економічної системи та механізмів публічного управління, ключовими орієнтирами яких є європейська інтеграція, адаптація до стандартів економічного й соціального розвитку країн Європейського Союзу, а також забезпечення стійкості в умовах воєнних викликів, особливої актуальності набуває переосмислення бюджетної політики держави. У цьому контексті посилення ролі місцевих бюджетів зумовлює необхідність нового підходу до визначення їх місця та значення у фінансовій системі країни, зокрема як інструменту формування та відновлення економічного потенціалу міст.

Зазначені процеси обумовлюють потребу в поглибленому дослідженні категорії «місцевий бюджет», а також у розвитку наукових уявлень щодо його економічної сутності та функціонального призначення в умовах децентралізації та розширення повноважень органів місцевого самоврядування. Аналіз еволюції поняття «бюджет» у історичному вимірі свідчить, що його походження пов’язане з нормандським терміном *«bouquet»*, який означав «торбу» або «кишеню» і згодом трансформувався в англійське слово *«budget»* [11].

Формування теоретичних засад публічних фінансів, у тому числі місцевих фінансів як їх складової, пов’язується з працями класика економічної науки А. Сміта [12]. Подальший розвиток теорії місцевих фінансів здійснювався у працях таких науковців, як К. Штейн, Л. Штейн, К. Рау, А. Вагнер та інших. У наукових дослідженнях XVIII–XIX століть значну увагу було приділено питанням розвитку територіальних утворень, становлення

місцевого самоврядування, а також аналізу доходів і видатків місцевих об’єднань.

Поява терміна «самоврядний бюджет» тісно пов’язана зі становленням інституту місцевого самоврядування, яке сформувалося у XVIII столітті у Великобританії. У наукових джерелах дане поняття розглядалося крізь призму різних підходів до розуміння сутності самоврядування, що зумовлювало відмінності у функціональному призначенні самоврядного бюджету [7].

Зокрема, у випадках, коли самоврядна організація ототожнювалася з державою, бюджет самоврядування розглядався як фінансовий інструмент реалізації загальнодержавних функцій, делегованих на місцевий рівень, зокрема у сфері адміністрування податків та забезпечення виконання окремих публічних завдань. Водночас у межах концепції самоврядування англійських міст, що передбачала мінімальне втручання парламенту, самоврядний бюджет мав чітко виражене локальне спрямування і використовувався для фінансування потреб міського господарства, зокрема утримання транспортної інфраструктури, закладів охорони здоров’я та інших об’єктів місцевого значення.

Французький економіст Р. Штурм визначав «бюджет самоврядної громади» як нормативний акт, яким встановлюються та дозволяються щорічні доходи і видатки, а також інші бюджетні зобов’язання, що реалізуються відповідно до законодавчо визначених правил. Таке трактування підкреслює правову природу бюджету та його значення як інструменту регулювання бюджетної діяльності органів місцевого самоврядування [22].

Аналіз наукових праць економістів XIX століття, присвячених дослідженню місцевих бюджетів, свідчить про те, що тривалий час вони не розглядалися як самостійний об’єкт наукового аналізу, залишаючись допоміжним елементом у вивченні інших аспектів діяльності територіальних громад. Підтвердженням цього є визначення поняття «місцевий бюджет», наведене в тогочасних словниках, відповідно до якого він трактувався як загальний бюджетний акт місцевої громади, на основі якого формувався

розпис доходів і видатків, а також забезпечувалося узгодження бюджетних показників на місцевому та державному рівнях [23].

Узагальнення підходів до трактування категорії «місцевий бюджет» у ретроспективі дозволяє виокремити послідовний характер змін у його розумінні, що відповідав етапам розвитку державності та інституту місцевого самоврядування. Визначення місцевого бюджету як економічної категорії еволюціонувало поступово, формуючи сучасне бачення бюджету як ключового інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку міста та реалізації повноважень органів місцевого самоврядування (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Еволюція підходів до визначення та трактування поняття «місцевий бюджет»

Період	Характеристика трактування місцевого бюджету
Друга половина XIX ст. – початок XX ст.	Місцевий бюджет розглядався як офіційний документ органів місцевого самоврядування, у якому відображалися доходи та видатки, пов'язані з виконанням делегованих державою повноважень на місцевому рівні.
20-ті роки XX ст.	Місцевий бюджет починають трактувати як інструмент забезпечення виконання завдань місцевої влади, спрямованих на задоволення потреб населення відповідної території.
30–40-ві роки XX ст.	Місцеві бюджети фактично ототожнювалися з державним бюджетом і розглядалися як його складова частина з обмеженою самостійністю у формуванні доходів і здійсненні видатків.
50-ті роки XX ст.	У визначеннях місцевого бюджету з'являється акцент на його ролі у фінансуванні діяльності місцевих органів влади та забезпеченні розвитку територій.
60–80-ті роки XX ст.	Місцевий бюджет розглядається як складова бюджетної системи держави, основне призначення якої полягає у фінансуванні соціально-економічних потреб територіальних громад.
90-ті роки XX ст. – сучасний етап	Місцевий бюджет визначається як самостійний бюджет територіальної громади, що забезпечує виконання власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування та виступає інструментом формування економічного потенціалу міста.

Джерело: складено на основі [13, 15].

З огляду на складний і багатовимірний характер поняття «бюджет», слід зазначити, що така ж різноплановість властива і категорії «місцевий бюджет». У науковій літературі відсутній єдиний підхід до його трактування, що зумовлює наявність різних наукових позицій щодо змісту, призначення та ролі місцевого бюджету. Відповідно, місцевий бюджет розглядається

дослідниками з правової, економічної та управлінської точок зору. Узагальнені підходи вітчизняних учених до визначення поняття «місцевий бюджет» наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Підходи українських науковців до трактування поняття «місцевий бюджет»

Автор, рік	Трактування поняття «місцевий бюджет»
І. Ходорович, 1977 [14]	Місцевий бюджет розглядається як бюджетний план органів місцевого самоврядування, спрямований на формування та використання коштів для розвитку території й задоволення потреб населення.
В. Кравченко, 1999 [16]	Місцевий бюджет визначається як правовий акт, що затверджує доходи і видатки територіальної громади та надає органам місцевого самоврядування повноваження щодо їх використання.
В. Опарін, 1999 [16]	Місцевий бюджет трактується як складова бюджетної системи держави, що забезпечує акумулювання та розподіл бюджетних ресурсів для виконання завдань місцевої влади.
О. Кириленко, 2000 [12]	Місцевий бюджет розглядається як бюджетний план розвитку територіальної громади, в якому визначаються основні напрями діяльності органів місцевого самоврядування та очікувані результати.
М. Кульчицький, 2001 [18]	Місцевий бюджет визначається як інструмент фінансового забезпечення виконання власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування.
І. Сазонець, Т. Гринько, Г. Придатко, 2006 [2]	Місцевий бюджет розглядається як фонд бюджетних ресурсів, що формується та використовується для реалізації функцій і завдань місцевої влади.
П. Бечко, О. Ролінський, 2007 [26]	Місцевий бюджет трактується як економічна категорія, що відображає процеси формування та використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування з метою розвитку території.
О. Матвєєва, 2010 [16]	Місцевий бюджет визначається як багатофункціональний механізм розподілу бюджетних ресурсів, спрямований на задоволення потреб населення на місцевому рівні.
Н. Власюк, Т. Медвідська, М. Мельник, 2011 [15]	Місцевий бюджет розглядається як результат формування та використання бюджетних коштів для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади.
О. Ніколаєва, О. Маглаперідзе, 2013 [14]	Місцевий бюджет визначається як ключовий елемент бюджетної системи, що забезпечує фінансування потреб територіальної громади та підвищення рівня її соціально-економічного розвитку.

Деякі науковці розглядають місцеві бюджети насамперед як бюджети окремих адміністративно-територіальних одиниць, що функціонують у межах визначених повноважень органів місцевого самоврядування. Такий підхід

простежується, зокрема, у працях І. Ходоровича, І. Сазонця, Т. Гринька, Г. Придатка та інших дослідників. Водночас у науковій літературі поширеною є позиція, відповідно до якої місцеві бюджети передусім розглядаються як складові бюджетної системи держави, а вже в подальшому — як самостійні бюджети територіальних громад, що відображають специфіку розподілу та використання бюджетних ресурсів на локальному рівні [29].

Вагомий внесок у розвиток теоретичних підходів до трактування місцевих бюджетів здійснив О. Василик, який виокремив категоріальний та організаційний підходи до розуміння даного поняття. Категоріальний підхід ґрунтується на економічній сутності місцевого бюджету та розкриває його як систему бюджетних взаємозв'язків, що виникають у процесі формування та використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні. У межах цього підходу місцевий бюджет охоплює взаємодію органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання, населенням відповідної територіальної громади, іншими місцевими бюджетами, а також з державним бюджетом у частині міжбюджетних відносин.

У процесі дослідження категорії місцевого бюджету важливим є визначення його матеріального змісту, форми та економічної сутності. Наукові дослідження свідчать, що місцевий бюджет характеризується низкою специфічних ознак, зокрема концентрацією у розпорядженні органів місцевого самоврядування частини бюджетних ресурсів держави та їх спрямуванням на забезпечення виконання як місцевих, так і загальнодержавних завдань. Значну роль при цьому відіграють міжбюджетні відносини, через які здійснюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту між різними рівнями бюджетної системи, територіальними громадами та галузями економіки, що зумовлено відмінностями у рівнях централізації доходів місцевих бюджетів [23].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР, бюджет місцевого самоврядування фактично ототожнюється з поняттям «місцевий бюджет» та визначається як

план формування і використання ресурсів, необхідних для реалізації функцій і повноважень органів місцевого самоврядування.

Організаційний підхід до трактування місцевих бюджетів ґрунтується на їх розумінні як організаційної форми акумулювання доходів та здійснення видатків органами місцевого самоврядування. У межах такого підходу місцевий бюджет розглядається як збалансований розрахунок доходів і видатків, що формується на відповідній території та відображає напрями використання бюджетних ресурсів для забезпечення потреб територіальної громади [8].

При дослідженні розвитку та функціонування інституту місцевого самоврядування місцевий бюджет доцільно розглядати також як складову правового механізму, що базується на поєднанні норм різних галузей законодавства та регулює відносини, пов’язані з формуванням, розподілом і використанням бюджетних ресурсів територіальних громад. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити місцевий бюджет як інструмент реалізації повноважень органів місцевого самоврядування та забезпечення розвитку міських територій. Формування інституту місцевих бюджетів в Україні здійснюється на основі принципів побудови бюджетної системи, визначених Бюджетним кодексом України. Зазначені принципи створюють нормативне та організаційне підґрунтя для функціонування місцевих бюджетів і визначають напрями їх впливу на соціально-економічний розвиток міст і територіальних громад.

Принцип єдності бюджетної системи України передбачає функціонування місцевих бюджетів на основі єдиної законодавчої та нормативно-правової бази, застосування уніфікованої бюджетної класифікації, спільних правил регулювання міжбюджетних відносин та єдиної фінансово-грошової системи [6].

Принцип самостійності означає, що державний та місцеві бюджети є окремими і незалежними елементами бюджетної системи. Кожен рівень

бюджету самостійно несе відповідальність за виконання власних бюджетних зобов'язань, а також за формування і використання бюджетних ресурсів [6].

Принцип збалансованості полягає у необхідності узгодження обсягів доходів і видатків бюджету в межах відповідного бюджетного періоду, що є передумовою фінансової стійкості місцевого бюджету та можливості реалізації програм розвитку міста.

Принцип повноти передбачає включення до складу місцевого бюджету всіх доходів і видатків, визначених чинним законодавством, що забезпечує реальність бюджетних показників і повноцінне відображення фінансових можливостей територіальної громади [7].

Принцип обґрунтованості означає, що планування доходної та видаткової частин місцевих бюджетів здійснюється з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку території, основних макроекономічних показників та на основі затверджених методик і прогнозних розрахунків.

Принцип ефективності та результативності передбачає спрямування бюджетних ресурсів на досягнення визначених цілей розвитку, підвищення якості публічних послуг, стимулювання економічної активності та мінімізацію витрат при використанні бюджетних коштів.

Принцип цільового використання бюджетних коштівполягає у витрачанні бюджетних ресурсів виключно за напрямами, визначеними бюджетними призначеннями та асигнуваннями, що забезпечує контрольованість і відповідальність у процесі виконання місцевого бюджету.

Принцип субсидіарності полягає у розподілі бюджетних ресурсів між різними рівнями бюджетної системи з метою максимального наближення фінансування до безпосередніх споживачів публічних послуг, насамперед на рівні міських територіальних громад [12].

Принцип справедливості та неупередженості забезпечує розподіл бюджетних ресурсів між бюджетами різних рівнів на засадах соціальної справедливості, з урахуванням потреб територій та необхідності зменшення соціально-економічної диференціації [7, с. 21].

Принцип прозорості та публічності передбачає відкритість процесів формування, затвердження та виконання місцевих бюджетів, а також забезпечення доступу громадськості до інформації про використання бюджетних коштів.

Як зазначає М. О. Євдокімова [101], економічна сутність місцевих бюджетів проявляється через їх функціональне призначення. Зокрема, місцеві бюджети забезпечують формування бюджетних ресурсів, необхідних для діяльності органів місцевого самоврядування, здійснення розподілу та використання цих ресурсів між окремими сферами економіки, а також фінансування соціальних стандартів на рівні територіальних громад. Важливою складовою їх призначення є також здійснення контролю за використанням бюджетних коштів у процесі діяльності суб'єктів господарювання. Зазначені аспекти економічної сутності місцевих бюджетів реалізуються через виконання ними основних функцій, що відображено на рисунку 1.1.

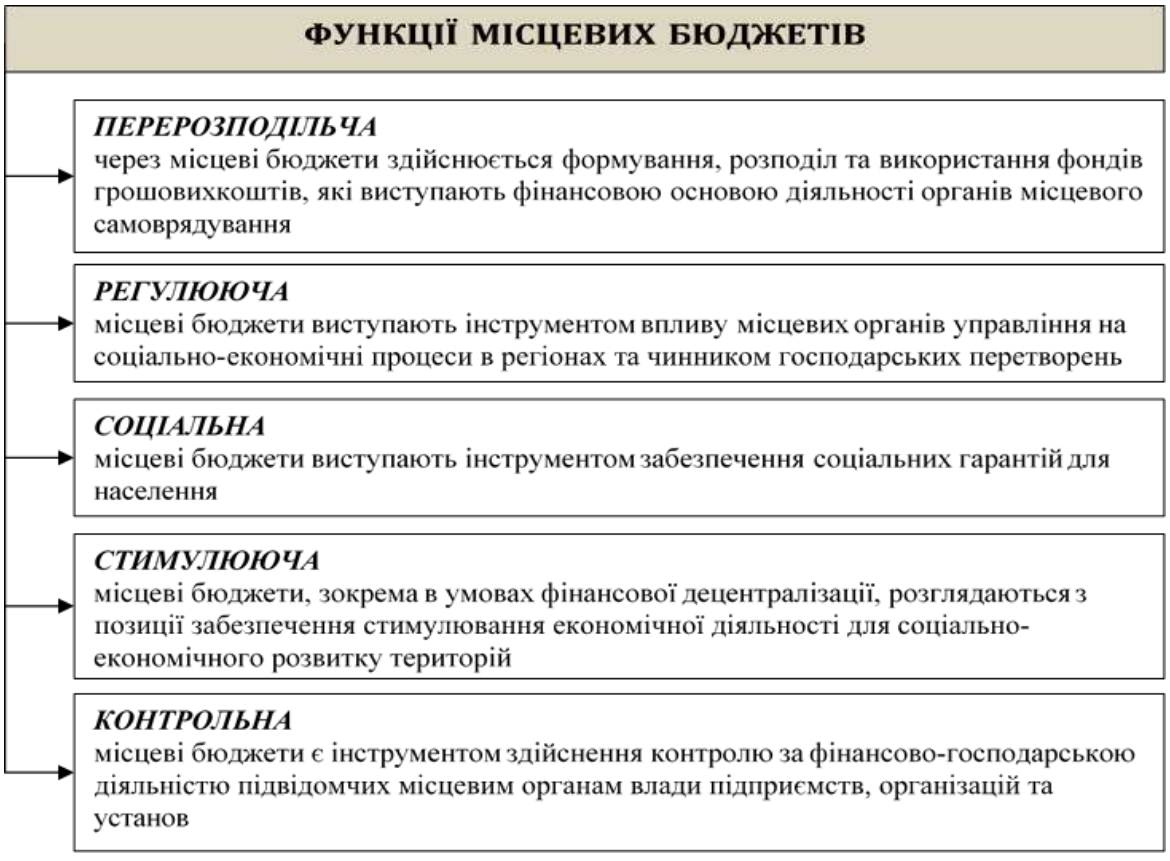

Рис. 1.1. Функції місцевих бюджетів

Джерело: сформовано автором на підставі даних [12].

На підставі проведеного дослідження можна дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку бюджетної системи місцеві бюджети відіграють одну з визначальних ролей. Будучи ключовим інструментом задоволення суспільних потреб на локальному рівні, вони безпосередньо впливають на розвиток міської економіки, підтримку та модернізацію інфраструктури, а також сприяють зменшенню соціально-економічних диспропорцій у межах міських територій. У цьому контексті місцеві бюджети виступають важливим елементом системи формування економічного потенціалу міста.

З урахуванням зазначеного доцільно виокремити основні концептуальні аспекти характеристики місцевих бюджетів як елементів бюджетної системи держави та водночас інструментів розвитку міських територій:

- місцеві бюджети займають провідне місце у бюджетній системі держави, оскільки саме в їх межах акумулюється значна частина бюджетних ресурсів, що використовуються для забезпечення потреб територіальних громад і реалізації завдань міського розвитку; кожне публічно-правове утворення має власний бюджет, який посідає самостійне місце в бюджетній системі та виступає окремим фондом бюджетних коштів [13];

- як фонди бюджетних ресурсів, місцеві бюджети формуються з метою досягнення суспільно значущих цілей, зокрема забезпечення економічного розвитку міста, фінансування соціальної інфраструктури та підтримки життєдіяльності міських територій;

- місцеві бюджети виконують функцію правового інституту, оскільки міжбюджетні відносини реалізуються у формі нормативно врегульованих правовідносин, що визначають порядок формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів;

- місцеві бюджети характеризуються складною внутрішньою структурою, яка включає сукупність бюджетних фондів, спрямованих на фінансування різних напрямів соціально-економічного розвитку міста.

Таким чином, у концептуальному вимірі місцеві бюджети слід розглядати як ключовий інструмент формування економічного потенціалу

міста, в якому концентруються організаційні, соціально-економічні та управлінські рішення органів місцевого самоврядування, спрямовані на вирішення актуальних проблем міського розвитку та забезпечення сталого функціонування територіальної громади.

1.2. Зарубіжний досвід організації та розвитку місцевих бюджетів у системі місцевого самоврядування

Дослідження процесів формування та організації місцевих бюджетів у країнах Європейського Союзу є важливим етапом у розбудові ефективної системи місцевих бюджетів в Україні в умовах реалізації політики децентралізації. З огляду на те, що європейська модель функціонування місцевих бюджетів сформувалася в результаті адміністративно-територіальних реформ, перерозподілу повноважень та передачі фінансових ресурсів на місцевий рівень, її вивчення має особливе значення для вітчизняної практики. У цьому зв'язку доцільним є аналіз розвитку місцевого самоврядування та бюджетного забезпечення з позиції поєднання двох ключових напрямів: особливостей адміністративно-територіального устрою держав — членів ЄС як основи ефективного функціонування органів місцевої влади та специфіки формування і виконання місцевих бюджетів у процесі впровадження фінансової децентралізації [3].

Практична реалізація принципів децентралізації в європейських країнах зумовила активізацію процесів регіоналізації, що суттєво вплинули на трансформацію систем державного управління у XX столітті та сприяли становленню місцевої й регіональної автономії. Західні дослідники наголошують, що ключовими напрямами сучасної європейської політики є децентралізація, регіоналізація та деконцентрація владних повноважень. Водночас важливим є врахування досвіду європейських країн щодо наявності низки проблем, які виникають у процесі децентралізації та потребують

завчасного врегулювання. Зокрема, наголошується на необхідності забезпечення послідовності реалізації реформ та створення умов для реальної участі громадян в управлінні суспільно-економічними й політичними процесами на всіх рівнях влади [15].

У межах реалізації політики децентралізації, яка протягом останніх десятиліть визначає розвиток управлінських і бюджетних систем європейських держав, країни Європи зіткнулися з необхідністю реформування адміністративно-територіального устрою. Основною причиною таких змін стала неспроможність окремих адміністративно-територіальних одиниць базового рівня забезпечувати виконання покладених на них повноважень через недостатню територіальну, матеріальну та демографічну базу. У зв'язку з цим реформування системи місцевого самоврядування розпочиналося з укрупнення територіальних одиниць та формування такого територіального устрою, який відповідав би історичним, географічним особливостям і потребам економічного розвитку, а також створював передумови для ефективного формування та виконання місцевих бюджетів [21].

У результаті проведення адміністративно-територіальних реформ у країнах Європи сформувалися дві основні моделі трансформації базового рівня управління. Перша – північноєвропейська модель – передбачає створення великих за розмірами адміністративно-територіальних одиниць базового рівня, що характерно для таких країн, як Велика Британія та Швеція. Друга – південноєвропейська модель – ґрунтується на об'єднанні громад у порівняно невеликі за чисельністю утворення, що є характерним для Італії та Франції. Зазначені підходи визначають особливості організації місцевого самоврядування та впливають на масштаби формування дохідної бази місцевих бюджетів [4].

Відповідно до обраних концепцій реформування в європейських країнах були сформовані базові адміністративно-територіальні одиниці, які істотно відрізняються за розмірами та обсягом повноважень. Так, у Швеції внаслідок укрупнення кількість комун скоротилася майже у десять разів і на сьогодні

становить 288 одиниць, при цьому середня чисельність населення однієї комуни досягає близько 34 тис. осіб. У Данії середній розмір базової територіальної одиниці становить приблизно 55 тис. жителів, у Великобританії – близько 120 тис., у Німеччині – орієнтовно 45 тис. осіб. Натомість в Італії у 1990-х роках створення нових комун здійснювалося за умови мінімальної чисельності населення на рівні 10 тис. осіб, а для комун із населенням менше 5 тис. мешканців законодавчо передбачалися стимули до об’єднання або приєднання до більших адміністративно-територіальних утворень, що сприяло підвищенню їх бюджетної спроможності [4].

Унаслідок укрупнення адміністративно-територіальних одиниць у європейських державах новостворені муніципальні утворення отримали значно вищий рівень бюджетної спроможності, економічної стійкості та управлінської ефективності. Процес об’єднання громад, подібно до української практики, офіційно позиціонувався як добровільний, однак фактично реалізовувався за активної координації та контролю з боку центральних органів влади. Добровільність у цьому випадку переважно зводилася до можливості громад погодитися з наперед визначеною моделлю формування нової адміністративно-територіальної одиниці або адаптуватися до неї. За відсутності згоди між громадами остаточні рішення щодо їх об’єднання ухвалювалися на загальнодержавному рівні. Узагальнення досвіду країн Європейського Союзу засвідчує, що поєднання державного контролю з елементами добровільності є необхідною умовою успішного проведення адміністративно-територіальних реформ, оскільки дозволяє запобігти загостренню локальних конфліктів, узгодити інтереси різних суспільних груп і створити передумови для підвищення ефективності управління та формування місцевих бюджетів на місцевому рівні [23].

Як підкреслює професор Ж. Марку, міжмуніципальні об’єднання, зокрема публічні установи міжмуніципального співробітництва (EPCI), функціонують як самостійні публічно-правові утворення, що мають статус юридичних осіб публічного права та наділені бюджетною автономією. Їх

діяльність ґрунтується на принципі спеціалізації, відповідно до якого такі утворення можуть реалізовувати виключно ті повноваження, що прямо визначені законодавством або передані їм комунами на договірних засадах. На відміну від територіальних громад, міжмуніципальні структури не володіють універсальною компетенцією, що обмежує сферу їх управлінських рішень чітко визначеними завданнями [19].

Зазначений підхід створює умови для врахування індивідуальних потреб територіальних громад у процесі управління розвитком територій та реалізації спільних проєктів. Водночас аналіз системи перерозподілу бюджетних ресурсів свідчить про те, що, попри наявність міжмуніципальних механізмів, Франція залишається однією з найбільш централізованих держав Європейського Союзу, що істотно впливає на характер формування та використання місцевих бюджетів.

Важливим етапом реалізації реформи децентралізації, поряд із формуванням фінансово спроможних адміністративно-територіальних утворень, є чіткий і ефективний розподіл функцій та компетенцій між різними рівнями публічної влади, а також закріплення відповідних повноважень за органами місцевого самоврядування. Передача таких повноважень здійснюється з дотриманням принципу субсидіарності, що передбачає максимально можливе наближення процесу надання публічних послуг до населення та прийняття управлінських рішень безпосередньо на тому рівні, де виникає відповідна проблема.

Показовим у цьому контексті є досвід Федеративної Республіки Німеччина, де система розподілу завдань і компетенцій публічної адміністрації має багаторівневу структуру та охоплює п’ять управлінських рівнів. На федеральному рівні зосереджуються питання загальнодержавного значення, зокрема у сферах оборони, зовнішньої політики, грошово-кредитного регулювання, розвитку атомної енергетики та інших стратегічних напрямів.

Доцільно зазначити, що процес наділення органів місцевого самоврядування повноваженнями, який ґрунтується на принципі максимального наближення публічних послуг до їх безпосередніх споживачів, значною мірою залежить від механізмів розподілу доходів між бюджетами різних рівнів. Саме від обсягів і стабільності доходних джерел місцевих бюджетів залежить реальна спроможність територіальних громад виконувати покладені на них функції та забезпечувати належний рівень соціально-економічного розвитку [12].

З урахуванням особливостей побудови бюджетних систем країн Європейського Союзу у наукових дослідженнях виокремлюють три основні моделі розподілу доходів між бюджетами різних рівнів. Перша модель передбачає закріплення податкових надходжень та інших доходів за окремими рівнями бюджетної системи держави та частково застосовується у практиці Сполучених Штатів Америки. Друга модель ґрунтується на розщепленні податкових доходів шляхом встановлення для бюджетів різних рівнів чітко визначених часток у межах єдиної податкової ставки; елементи такого підходу характерні, зокрема, для Німеччини. Третя модель передбачає надання органам місцевого самоврядування права встановлювати надбавки до загальнодержавних податків на рівні адміністративно-територіальних утворень, що є типовим для бюджетної практики Швеції.

Аналізуючи процеси формування доходної частини місцевих бюджетів, доцільно відзначити, що серед держав – членів Європейського Союзу спостерігається істотна диференціація підходів до забезпечення їх дохідної бази. Зокрема, окремі країни характеризуються високим рівнем фіскальної самостійності місцевих бюджетів, тоді як в інших державах доходи органів місцевого самоврядування значною мірою формуються за рахунок міжбюджетних трансфертів, розподіл яких здійснюється на центральному рівні. Відмінності у механізмах формування доходів місцевих бюджетів зумовлені орієнтацією країн ЄС на різні концептуальні підходи, що базуються на застосуванні одного з двох основних принципів [17].

Перший підхід ґрунтується на принципі бюджетної еквівалентності, який базується на концепції фіскальної справедливості. Згідно з цим принципом, обсяг доходів місцевих бюджетів має відповідати рівню податкового навантаження, яке несуть жителі відповідного регіону або адміністративно-територіальної одиниці. Такий підхід передбачає тісний зв'язок між податковими зобов'язаннями населення та фінансовими можливостями органів місцевого самоврядування, що сприяє підвищенню відповідальності місцевої влади за формування та використання бюджетних ресурсів.

Другий підхід базується на принципі національної солідарності, який передбачає здійснення фінансового вирівнювання на центральному рівні з метою забезпечення порівнянних соціально-економічних можливостей регіонів. Необхідність такого вирівнювання зумовлена, по-перше, зобов'язанням держави гарантувати громадянам надання базових соціальних послуг на однаковому рівні незалежно від місця проживання, а по-друге, тим, що недостатній рівень розвитку окремих територій негативно впливає на ефективність використання капіталу, трудових ресурсів та інших чинників економічного зростання. Крім того, відмінності у податковому потенціалі регіонів і специфіка механізмів справляння податкових надходжень до місцевих бюджетів обумовлюють потребу у централізованому фінансовому вирівнюванні з метою зменшення регіональної диференціації бюджетних доходів [33].

До групи держав, у яких формування доходної частини місцевих бюджетів значною мірою здійснюється за рахунок механізмів міжбюджетного вирівнювання, належать Ірландія, Італія та Португалія. У цих країнах частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів коливається в межах 60–80 відсотків. Зокрема, в Італії та Нідерландах фінансова спроможність муніципалітетів приблизно на 80 відсотків залежить від перерозподілу бюджетних ресурсів із державного бюджету, що свідчить про високий рівень централізації бюджетних потоків.

У країнах Європейського Союзу міжбюджетні трансферти надаються органам місцевого самоврядування у кількох основних формах. До них належать загальні дотації, цільові трансферти у вигляді субсидій і субвенцій, а також механізми перерозподілу податкових надходжень між різними рівнями бюджетної системи. Застосування зазначених інструментів спрямоване на забезпечення фінансової спроможності територіальних громад та вирівнювання умов їх розвитку.

Аналіз практики фінансового вирівнювання в країнах Західної Європи дозволяє виокремити основні причини запровадження системи міжбюджетних трансфертів. До них належать наявність вертикального дисбалансу між доходними можливостями та видатковими повноваженнями різних рівнів бюджету, потреба у досягненні горизонтального балансу фіскальних надходжень між територіями, необхідність гарантованого надання суспільних благ незалежно від рівня розвитку регіону, а також забезпечення політичної стабільності та макроекономічної рівноваги в державі.

Вагомим джерелом формування доходної частини місцевих бюджетів у низці європейських країн є субсидії, частка яких у структурі бюджетних надходжень органів місцевого самоврядування є досить значною. Зокрема, у Бельгії та Великобританії за рахунок субсидій формується близько 60 % доходів місцевих бюджетів, у Данії та Німеччині — орієнтовно 45 %, тоді як у Франції цей показник становить близько 30 %. Така роль субсидій свідчить про суттєвий вплив держави на фінансове забезпечення діяльності місцевих органів влади.

До європейських держав, у яких місцеві бюджети вирізняються високим ступенем фінансової самостійності, належать Австрія, Іспанія, Швейцарія та Швеція, де показник автономії перебуває в діапазоні 70–98 %. У Фінляндії та Франції рівень бюджетної незалежності органів місцевого самоврядування є помірнішим і становить приблизно 55–70 %. Ключовою основою фінансової автономії місцевих бюджетів у зазначених країнах виступають власні

податкові надходження, місцеві збори, а також додаткові нарахування до загальнодержавних податків, запроваджені на локальному рівні.

Дослідження чинників, що визначають рівень податкової самостійності місцевих бюджетів у країнах Європи, дає змогу сформулювати низку узагальнень. По-перше, лише у восьми державах органи місцевого самоврядування мають право самостійно встановлювати ставки оподаткування та формувати податкову базу за окремими податками і зборами. Водночас у податкових системах таких країн частка місцевих податків у загальній структурі надходжень залишається незначною.

По-друге, у переважній більшості європейських країн місцева влада уповноважена визначати граничні рівні податкових ставок. У Бельгії, Іспанії, Великобританії, Данії, Нідерландах, Швеції, Швейцарії та Фінляндії ці надходження забезпечують близько 84 % податкових доходів місцевих бюджетів, тоді як у Польщі, Норвегії, Чехії та Угорщині їх частка становить приблизно 45 %.

По-третє, у більшості держав Європи застосовується механізм пропорційного розподілу місцевих податкових надходжень між центральним та місцевим рівнями бюджетної системи. При цьому відсутні країни, в яких органи місцевого самоврядування одноосібно визначають пропорції такого розподілу. Водночас у чотирьох європейських державах зміна відповідних пропорцій можлива виключно за умови погодження з місцевими органами влади.

По-четверте, лише в одній країні Європи — Португалії — на загальнодержавному рівні встановлюються граничні параметри ставок локальних податків та визначається база їх оподаткування, що свідчить про високий рівень централізації податкових повноважень у бюджетній системі держави [14].

Доцільно підкреслити, що податкова політика на рівні місцевого самоврядування в європейських державах формується на засадах узгодження двох ключових орієнтирів. З одного боку, вона має створювати сприятливі

умови оподаткування, які не стримують господарську активність суб'єктів підприємництва та стимулюють економічний розвиток територій. З іншого боку, місцева податкова система повинна забезпечувати достатній обсяг бюджетних надходжень, необхідних для фінансування публічних послуг і підтримання належного рівня їх якості для населення.

З огляду на те, що податкові платежі становлять базову складову дохідної частини місцевих бюджетів, особливої уваги потребує аналіз механізмів їх формування. Саме структура податкових і неподаткових надходжень визначає фінансову спроможність органів місцевого самоврядування та їх можливості у сфері соціально-економічного розвитку. Узагальнену характеристику структури доходів місцевих бюджетів у країнах Європи наведено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Структурна характеристика доходів місцевих бюджетів у країнах Європи у 2024 році, %

Країна	**Податкові надходження – усього**	**у т.ч. податки на доходи та працю**	**податки на майно**	**податки на товари і послуги**	**Неподаткові надходження**	**Доходи від операцій з капіталом**	**Міжбюджетні трансферти**
Австрія	58,5	22,0	5,2	18,6	19,0	1,5	21,0
Велика Британія	14,2	13,8	–	–	13,1	2,6	70,3
Данія	47,1	44,0	3,1	–	7,9	0,7	44,3
Іспанія	51,3	10,2	15,0	22,0	13,4	2,1	33,2
Італія	39,2	–	–	–	11,9	1,4	47,5
Німеччина	40,5	–	–	–	20,5	4,2	34,8
Норвегія	45,0	40,1	4,1	0,8	17,0	0,6	36,8
Фінляндія	47,0	–	–	–	30,0	1,8	21,2
Франція	48,0	7,5	16,5	5,0	18,0	0,4	34,1
Швеція	71,5	71,5	–	–	10,2	0,3	18,0

Джерело: побудовано за [18].

Аналіз показників, представлених у таблиці 1.3, дає підстави здійснити класифікацію європейських держав за способом формування податкової

складової доходів місцевих бюджетів. З урахуванням домінуючих джерел податкових надходжень доцільно виокремити три узагальнені групи країн.

До першої групи належать держави, у яких визначальну роль у наповненні місцевих бюджетів відіграють податки на майно. Така модель характерна для Великобританії та Франції, а також для Ірландії, Люксембургу, Нідерландів і Португалії [11].

Другу групу формують країни, де переважаючою складовою податкових надходжень на місцевому рівні є податки на доходи та прибуток. До цієї категорії належать Данія, Норвегія та Швеція, у яких саме цей вид оподаткування забезпечує фінансову спроможність територіальних громад [15].

Третю групу становлять держави зі змішаною структурою податкових надходжень, де доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок поєднання кількох видів податків без явного домінування одного з них. До таких країн відносять Іспанію, Бельгію та Італію [17].

Узагальнюючи викладене, доцільно підкреслити, що моделі організації місцевого оподаткування в європейських державах є неоднорідними та залежать від національних особливостей бюджетного устрою. Кожна країна має власний підхід до формування доходів місцевих бюджетів, що зумовлено рівнем децентралізації, історичними традиціями та інституційною структурою публічних фінансів.

Подібно до України, в низці європейських країн – зокрема в Австрії, Бельгії, Данії, Норвегії, Польщі та Швейцарії — податок на доходи фізичних осіб виступає одним із ключових джерел наповнення місцевих бюджетів. Водночас у таких державах, як Великобританія та Нідерланди, зазначений податок не зараховується до бюджетів місцевого рівня, що свідчить про іншу модель міжбюджетних відносин.

Аналогічна диференціація спостерігається й щодо інших податкових надходжень: у частині країн вони мають системоутворююче значення для фінансового забезпечення муніципалітетів, тоді як в інших – їх роль у

формуванні дохідної бази місцевих бюджетів є мінімальною або відсутньою. Така різноманітність підходів підтверджує відсутність універсальної моделі податкового забезпечення місцевого самоврядування та необхідність адаптації європейського досвіду з урахуванням національних умов.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТ

2.1. Динаміка та структурні зміни розвитку місцевих бюджетів в Україні

Структурний аналіз доходної та видаткової частин місцевих бюджетів є необхідною передумовою для комплексної оцінки фінансової спроможності територіальних громад, обґрунтування пріоритетних напрямів бюджетної політики та формування ефективних стратегій соціально-економічного розвитку міських територій. Саме структура бюджетних надходжень і витрат відображає рівень самостійності місцевого самоврядування та його здатність впливати на формування економічного потенціалу громади [12].

Попри поглиблення процесів фінансової децентралізації, держава й надалі відіграє суттєву роль у забезпеченні ресурсної бази місцевих бюджетів. Міжбюджетні трансферти залишаються важливим елементом доходів для значної частини територіальних громад, виконуючи функцію фінансового вирівнювання та забезпечення мінімальних соціальних стандартів. Водночас проведення бюджетної реформи сприяло активізації процесів нарощення власних доходних джерел місцевих бюджетів, що дозволило підвищити рівень фінансової автономії громад і посилити їхню відповідальність за результати використання бюджетних ресурсів [32].

У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз динаміки та структури доходів і видатків місцевих бюджетів, який дозволяє виявити ключові тенденції бюджетного розвитку, оцінити результативність реалізації бюджетної політики та визначити резерви зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Водночас важливим етапом такого аналізу є дослідження інституційної основи функціонування місцевих бюджетів, зокрема кількісних параметрів адміністративно-територіального устрою. Саме

кількість територіальних громад і відповідних місцевих бюджетів визначає масштаби бюджетної системи на місцевому рівні та впливає на особливості формування і розподілу бюджетних ресурсів. У зв'язку з цим у таблиці 2.1 наведено інформацію щодо кількості місцевих бюджетів України.

Таблиця 2.1

Кількісна структура місцевих бюджетів України у 2023–2025 роках

Типи місцевих бюджетів	**Всього місцевих бюджетів**			**з них мають взаємовідносини з державним бюджетом**		
	2023	**2024**	**2025**	**2023**	**2024**	**2025**
Обласні бюджети, бюджет АРК	25	25	25	24	24	24
Бюджети міст республіканського та обласного значення	13	13	13	1	1	1
Районні бюджети	136	136	136	119	119	119
Бюджети територіальних громад	1469	1469	1469	1438	1438	1438
Бюджети районів у містах обласного значення	35	35	35	0	0	0
Бюджети міст районного значення	6	6	6	0	0	0
Бюджети селищ міського типу	39	39	39	0	0	0
Бюджети сільрад (сіл)	229	229	229	0	0	0
Разом	**1952**	**1952**	**1952**	**1582**	**1582**	**1582**

Джерело: побудовано на основі [18].

Аналіз кількісної структури місцевих бюджетів України у 2023–2025 роках свідчить про найбільшу частку в структурі місцевих бюджетів стабільно становлять бюджети територіальних громад, які є базовою ланкою бюджетної системи на місцевому рівні та відіграють ключову роль у забезпеченні фінансування соціально-економічного розвитку територій. Водночас кількість бюджетів районів у містах обласного значення, міст районного значення, селищ міського типу та сільських рад фактично не впливає на систему міжбюджетних відносин, оскільки ці бюджети не мають прямих взаємовідносин з державним бюджетом.

Таким чином, отримані результати підтверджують, що в сучасних умовах місцеві бюджети України функціонують у межах сформованої та

відносно стабільної бюджетної архітектури, де ключовим суб’єктом бюджетного процесу виступає територіальна громада. Це створює передумови для подальшого аналізу структури доходів і видатків місцевих бюджетів, а також оцінювання їх впливу на формування економічного потенціалу міських територій.

Нормативно-правову основу формування та функціонування місцевих бюджетів в Україні становить сукупність законодавчих актів, ключовими серед яких є Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року, а також щорічні закони про Державний бюджет України. Саме зазначені документи визначають принципи організації бюджетного процесу на місцевому рівні, порядок формування дохідної та видаткової частин бюджетів і механізми міжбюджетних відносин.

Процеси формування та реалізації місцевих бюджетів зумовлюються рівнем економічного й соціального розвитку держави та її регіонів, ступенем централізації управлінських повноважень і їх розмежування між органами різних рівнів влади, історично сформованими традиціями місцевого самоврядування, а також особливостями адміністративно-територіального устрою. У зв’язку з цим розвиток системи місцевого самоврядування відбувається під впливом комплексної системи нормативно-правового регулювання, що еволюціонувала протягом становлення та розвитку Української держави.

У наукових джерелах місцевий бюджет трактується як зведений баланс доходів і видатків, що формується для забезпечення виконання повноважень органів місцевого самоврядування [13]. Відповідно до статті 61 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», фінансова самостійність місцевих бюджетів гарантується наявністю власних і закріплених за ними на постійній законодавчій основі загальнодержавних доходів, а також правом органів місцевого самоврядування самостійно визначати напрями використання бюджетних коштів [28].

Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України, доходи бюджету включають податкові, неподаткові та інші надходження, що зараховуються на безповоротній основі та справляння яких передбачене чинним законодавством. Водночас, на думку О. М. Ніколаєвої та А. С. Маглаперідзе, бюджетні доходи доцільно розглядати не лише як фінансові надходження, а й як грошове вираження майнових відносин між державою та фізичними й юридичними особами, що виникають у процесі вилучення частини необхідного та додаткового доходу [14].

Таким чином, формування дохідної частини місцевих бюджетів перебуває у прямій залежності від характеру взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної влади, суб'єктами господарювання та населенням, а також від застосовуваних методів господарювання і суспільних пріоритетів розвитку. Зазначений аспект є принципово важливим для функціонування системи місцевих бюджетів, оскільки органи місцевого самоврядування, наділені відповідними повноваженнями та інструментами впливу, несуть відповідальність за формування, розподіл і виконання місцевих бюджетів та реалізацію покладених на них функцій. Компетенції органів місцевого самоврядування у сфері управління місцевими бюджетами та акумулювання фінансових ресурсів узагальнено на рисунку 2.2.

Однією з ключових характеристик місцевих бюджетів є рівень їх фінансової автономії, на важливості якої акцентують численні вітчизняні науковці. Узагальнення підходів українських економістів до трактування цього поняття дає змогу визначити фінансову самостійність органів місцевого самоврядування як спроможність самостійно та незалежно формувати й затверджувати місцеві бюджети, забезпечувати виконання покладених на них повноважень, а також створювати фінансові умови для сталого розвитку відповідної територіальної громади [28].

На сучасному етапі фінансова самостійність місцевих бюджетів у межах визначених прав і повноважень закріплена положеннями Бюджетного кодексу України, якими, зокрема, передбачено таке.

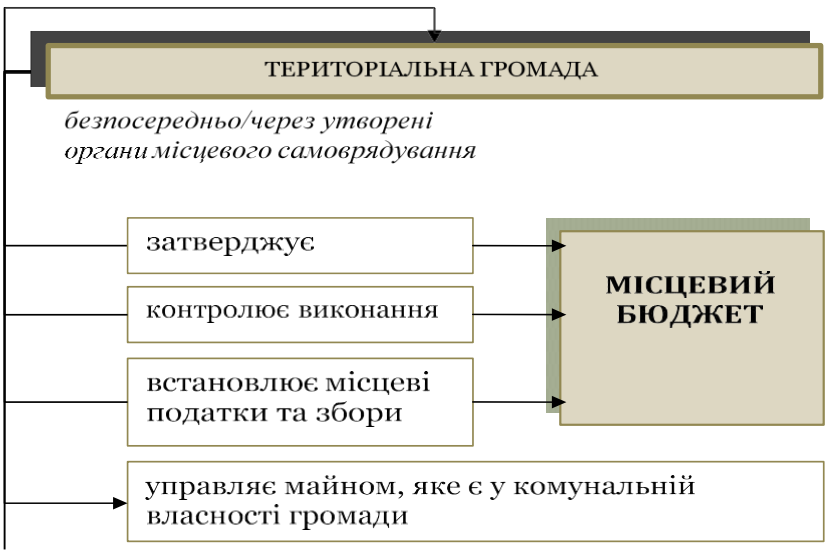

Рис. 2.1. Інституційні повноваження органів місцевого самоврядування у системі місцевих бюджетів

Джерело: побудовано на основі [18].

По-перше, органам місцевого самоврядування надано право самостійно формувати місцеві бюджети на основі стабільно закріплених дохідних джерел та визначених законодавством видаткових повноважень.

По-друге, встановлено норму, відповідно до якої місцеві бюджети затверджуються незалежно від строків ухвалення Закону України про Державний бюджет України, але не пізніше 25 грудня року, що передує плановому бюджетному періоду [28].

По-третє, спрощено порядок здійснення місцевих запозичень від міжнародних фінансових організацій та надання місцевих гарантій шляхом застосування принципу «мовчазної згоди» під час погодження таких операцій із Міністерством фінансів України. Водночас статтею 16 Бюджетного кодексу визначено, що право на здійснення зовнішніх місцевих запозичень мають місто Київ та міста обласного значення.

По-четверте, органам місцевого самоврядування надано можливість самостійно обирати установу для обслуговування коштів бюджету розвитку та власних надходжень — відповідний орган Державної казначейської служби України або державний банк.

По-п’яте, законодавчо закріплено право органів місцевого самоврядування встановлювати ставки та визначати умови справляння місцевих податків і зборів у межах, передбачених чинним податковим законодавством.

Доходи місцевих бюджетів являють собою сукупність фінансових ресурсів, що акумулюються у бюджетах територіальних громад і становлять матеріальну основу діяльності органів місцевого самоврядування. Саме за рахунок цих коштів забезпечується виконання управлінських функцій на місцевому рівні, надання публічних послуг населенню, утримання та розвиток соціальної й економічної інфраструктури територій [26].

Формування дохідної бази місцевих бюджетів має диференційований характер і залежить від низки чинників, зокрема чисельності населення громади, рівня її економічного розвитку, структури господарського комплексу та податкового потенціалу. У загальному вигляді доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок кількох основних джерел.

По-перше, провідну роль відіграють податкові надходження, до яких належать податок на нерухоме майно, плата за землю, частина податку на доходи фізичних осіб, що зараховується до місцевих бюджетів, а також акцизні податки з окремих видів товарів, зокрема пального [25].

По-друге, важливою складовою є неподаткові надходження, які включають адміністративні збори і платежі, плату за видачу ліцензій, штрафні санкції, доходи від використання об’єктів комунальної власності та орендні платежі.

По-третє, суттєвий вплив на формування фінансових ресурсів громад мають міжбюджетні трансферти у вигляді дотацій і субвенцій з державного бюджету, що спрямовуються на фінансування окремих програм та забезпечення бюджетного вирівнювання між територіями з різним рівнем фінансової спроможності.

З метою оцінювання тенденцій формування дохідної частини місцевих бюджетів України доцільно проаналізувати динаміку податкових надходжень

упродовж останніх років. Відповідні показники та їх зміни у часовому розрізі наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Податкові надходження до місцевих бюджетів України: динаміка та абсолютні відхилення

Назва показника	**Роки, млрд. грн.**				**Абсолютне відхилення**		
	2022	**2023**	**2024**	**2025**	**2022/2023**	**2023/2024**	**2024/2025**
Податки на доходи, прибуток, збільшення ринкової вартості	187,60	228,32	285,76	302,15	40,72	57,44	16,39
Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	4,64	8,57	8,74	12,75	3,93	0,17	4,01
Внутрішні податки на товари та послуги	15,55	17,85	13,08	15,49	2,30	-4,77	2,41
Місцеві податки на збори, що сплачуються	75,69	89,90	84,31	100,01	14,21	-5,59	15,7
Інші податки на збори	2,09	2,07	1,58	2,201	-0,02	-0,50	0,621

Джерело: складено на основі [26].

Аналіз даних, наведених у таблиці 2.2, свідчить про загальну тенденцію до зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів України упродовж 2022–2025 років, попри складні макроекономічні умови та вплив воєнних чинників на фінансову систему держави. Найбільшу питому вагу у структурі податкових доходів місцевих бюджетів стабільно займають податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості, обсяг яких зріс з 187,6 млрд грн у 2022 році до 302,15 млрд грн у 2025 році. Абсолютне зростання за 2022–2023 роки становило 40,72 млрд грн, у 2023–2024 роках – 57,44 млрд грн, що свідчить про відновлення економічної активності та зростання бази оподаткування. У 2024–2025 роках темпи приросту дещо уповільнилися, однак позитивна динаміка збереглася (+16,39 млрд грн).

Рентна плата та плата за використання природних ресурсів також демонструють стійку тенденцію до збільшення. Зокрема, у 2022 році обсяг цих надходжень становив 4,64 млрд грн, тоді як у 2025 році він зріс до 12,75 млрд грн. Найсуттєвіше зростання зафіксовано у 2024–2025 роках (+4,01 млрд грн), що може бути пов’язано з удосконаленням механізмів адміністрування

рентних платежів та посиленням контролю за використанням природних ресурсів на місцевому рівні.

Внутрішні податки на товари та послуги характеризуються нестабільною динамікою. Після зростання у 2022–2023 роках (+2,30 млрд грн) у 2023–2024 роках спостерігалося скорочення надходжень на 4,77 млрд грн, що може бути наслідком зниження споживчої активності населення. Водночас у 2024–2025 роках відбулося часткове відновлення (+2,41 млрд грн), що свідчить про поступову адаптацію внутрішнього ринку до нових економічних умов.

Місцеві податки та збори, що сплачуються населенням і суб'єктами господарювання, залишаються одним із ключових джерел фінансової самостійності територіальних громад. Їх обсяг зріс з 75,69 млрд грн у 2022 році до 100,01 млрд грн у 2025 році. При цьому у 2023–2024 роках зафіксовано тимчасове скорочення надходжень (–5,59 млрд грн), однак у наступному періоді спостерігається суттєве зростання (+15,7 млрд грн), що свідчить про відновлення ролі місцевого оподаткування у формуванні доходної бази громад.

Інші податки та збори мають незначну частку у структурі доходів місцевих бюджетів і характеризуються коливальною динамікою. Після зменшення надходжень у 2022–2024 роках, у 2024–2025 роках спостерігається незначне зростання (+0,621 млрд грн), що не має суттєвого впливу на загальний обсяг податкових доходів.

Узагальнюючи результати аналізу, можна зробити висновок, що податкові надходження залишаються основою фінансової спроможності місцевих бюджетів України. Домінування податку на доходи фізичних осіб та інших податків на доходи підтверджує високу залежність місцевих бюджетів від загального стану економіки та ринку праці. Водночас зростання ролі місцевих податків і рентних платежів свідчить про поступове посилення фінансової автономії територіальних громад та ефективність заходів з децентралізації бюджетної системи.

Основу дохідної частини місцевих бюджетів у 2025 році сформували податкові надходження, серед яких провідну роль відіграв податок на доходи фізичних осіб. Його обсяг становив 300,3 млрд грн, що на 16,6 % перевищує показник попереднього року, підтверджуючи ключове значення цього податку для фінансового забезпечення територіальних громад [26].

Вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів залишався єдиний податок, надходження від якого досягли 76,4 млрд грн, продемонструвавши зростання на 10,5 %. Це свідчить про відносну стійкість малого та середнього підприємництва навіть в умовах економічної нестабільності. Податок на майно також характеризувався позитивною динамікою: його надходження зросли до 58,3 млрд грн, що на 16,1 % більше порівняно з попереднім роком.

Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів забезпечив надходження у розмірі 1,9 млрд грн, що відповідає приросту на 13,7 %. Екологічний податок поповнив місцеві бюджети на 1,6 млрд грн, продемонструвавши зростання на 7,3 %, що відображає поступове посилення ролі екологічних інструментів у фінансовій політиці громад [25].

Найвищі темпи приросту серед місцевих зборів продемонстрував туристичний збір, обсяг якого сягнув 359 млн грн (+31,5 %), що може свідчити про поступове відновлення туристичної активності в окремих регіонах. Надходження від збору за місця для паркування транспортних засобів зросли до 205,3 млн грн, перевищивши показник попереднього року на 17,9 %.

Крім того, у 2025 році спостерігалося збільшення надходжень від рентної плати за користування надрами загальнодержавного значення на 8,5 млн грн. Це додатково сприяло зміцненню дохідної бази місцевих бюджетів та підвищенню фінансової спроможності органів місцевого самоврядування [25].

Динаміка надходжень за іншими податками та зборами залишається найменш впливовою у структурі доходів місцевих бюджетів, що зумовлено їх незначною питомою вагою в загальному обсязі податкових надходжень. Незважаючи на окремі позитивні зміни за окремими позиціями, ці доходи не

справляють суттєвого впливу на формування фінансової бази територіальних громад.

З метою більш детального аналізу складу та змін у структурі неподаткових джерел доходів місцевих бюджетів доцільно розглянути динаміку неподаткових надходжень, наведену у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів України

Назва показника	**Роки, млрд. грн.**				**Абсолютне відхилення**		
	2022	**2023**	**2024**	**2025**	**2022/2023**	**2023/2024**	**2024/2025**
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1,578	1,378	1,312	2,236	-0,200	-0,066	0,924
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	4,117	4,803	4,271	6,322	0,686	-0,532	2,051
Власні надходження бюджетних установ	2,557	1,811	1,194	3,213	-0,746	-0,617	2,019
Інші неподаткові надходження	13,208	18,889	15,263	24,729	5,681	-3,626	9,466

Джерело: складено на основі [16].

Поданий у табл. 2.3 аналіз динаміки неподаткових надходжень місцевих бюджетів України свідчить про їх нерівномірний розвиток у 2022–2025 роках та різний внесок окремих складових у формування доходної бази територіальних громад.

Доходи від власності та підприємницької діяльності характеризувалися нестабільною динамікою. Після зменшення у 2023–2024 роках у 2025 році спостерігається суттєве зростання, що може бути пов’язано з активізацією господарської діяльності комунальних підприємств та підвищенням ефективності управління майном територіальних громад.

Адміністративні збори та платежі, а також доходи від некомерційної діяльності демонструють загальну тенденцію до зростання, попри тимчасове скорочення у 2024 році. Значне збільшення цих надходжень у 2025 році свідчить про розширення спектра адміністративних послуг та підвищення

рівня їх платності, що позитивно впливає на фінансову спроможність місцевих бюджетів.

Власні надходження бюджетних установ упродовж 2022–2024 років мали тенденцію до скорочення, однак у 2025 році відбулося помітне зростання. Це може бути результатом перегляду підходів до фінансування бюджетних установ, а також розширення переліку платних послуг, які ними надаються [23].

Найбільш вагомою складовою неподаткових доходів залишаються інші неподаткові надходження, які протягом аналізованого періоду демонструють загалом позитивну динаміку, попри зниження у 2024 році. Їх значне зростання у 2025 році свідчить про посилення ролі разових та специфічних джерел доходів у структурі місцевих бюджетів.

Узагальнюючи, слід зазначити, що неподаткові надходження хоча й не є домінуючим джерелом формування доходів місцевих бюджетів, проте відіграють важливу допоміжну роль у зміцненні фінансової бази територіальних громад. Їх зростання у 2025 році створює додаткові можливості для підвищення фінансової автономії місцевого самоврядування та зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів.

Для комплексної оцінки фінансового стану місцевих бюджетів доцільно проаналізувати не лише структуру їх доходів, а й співвідношення доходів і видатків загального та спеціального фондів, а також результати бюджетного виконання. З цією метою у табл. 2.4 наведено узагальнену характеристику виконання місцевих бюджетів України у 2021–2022 роках.

Аналіз даних табл. 2.4 дає змогу оцінити особливості виконання місцевих бюджетів України за загальним і спеціальним фондами у 2024–2025 роках та виявити ключові тенденції їх фінансового розвитку.

У частині доходів загального фонду спостерігається зростання у 2025 році порівняно з 2024 роком. Це свідчить про відносну стабільність базових джерел наповнення місцевих бюджетів, насамперед податкових надходжень та міжбюджетних трансфертів. Зростання доходів загального фонду відбулося

попри складні соціально-економічні умови, що підтверджує адаптивність бюджетної системи на місцевому рівні [28].

Таблиця 2.4

Показники виконання місцевих бюджетів України за загальним і спеціальним фондами у 2024–2025 роках, млн грн

Показники виконання	**Загальний фонд**			**Спеціальний фонд**			**Разом**		
	2024	**2025**	**темп росту**	**2024**	**2025**	**темп росту**	**2024**	**2025**	**темп росту**
Доходи	502 031.5	527 046.3	25 014.7 (104.9%)	78 667.5	28 050.7	- 50 616.8 (35.6%)	580 699.1	555 097.0	-25 602.0 (95.5%)
Видатки	408 858.6	421 543.2	12 684.6 (103.1%)	160 569.5	62 751.9	- 97 817.6 (39.0%)	569 428.2	484 295.2	- 85 133.0 (85.0%)
Кредитування	313.4	997.6	684.1	-71.7	-69.6	2.1	241.7	928.0	686.2
Дефіцит (-) / Профіцит (+)	92 859.4	104 505.4	11 645.9	- 8 1 830.2	- 3 4 631.5	47 198.6	11 029.1	69 873.8	58 844.6

Джерело: складено на основі [16].

Видатки загального фонду у 2025 році також збільшилися, що зумовлено необхідністю фінансування першочергових потреб територіальних громад. Основними напрямами видатків залишалися соціальний захист населення, освіта, охорона здоров’я та забезпечення життєдіяльності громад. Темпи зростання видатків були співмірними з динамікою доходів, що дозволило уникнути різкого погіршення фінансової збалансованості загального фонду.

На відміну від загального фонду, спеціальний фонд місцевих бюджетів у 2025 році характеризується скороченням як доходів, так і видатків. Така тенденція пов’язана зі зменшенням обсягів капітальних вкладень, обмеженням реалізації інвестиційних проєктів та переорієнтацією бюджетних ресурсів на фінансування поточних потреб. Зменшення спеціального фонду свідчить про зниження інвестиційної складової місцевих бюджетів у досліджуваному періоді [28].

Узагальнюючі показники виконання бюджету в цілому (разом) демонструють зменшення загального обсягу доходів і видатків у 2025 році

порівняно з 2024 роком. Це пояснюється істотним скороченням спеціального фонду, яке не було повністю компенсоване зростанням загального фонду.

Аналіз результатів виконання бюджету свідчить про зміну співвідношення між дефіцитом і профіцитом. У 2025 році спостерігається зниження обсягів профіциту та погіршення фінансового результату виконання місцевих бюджетів, що є наслідком зростання видаткових зобов'язань за умов обмежених фінансових ресурсів.

Таким чином, результати аналізу таблиці 2.4 дозволяють зробити висновок, що у 2025 році місцеві бюджети України функціонували в режимі підвищеної фінансової напруги. Основний акцент бюджетної політики був зміщений у бік забезпечення поточних соціально значущих видатків за рахунок загального фонду, тоді як розвиткова та інвестиційна складові, що фінансуються зі спеціального фонду, зазнали скорочення.

2.2. Стан та особливості виконання бюджету Ірпінської міської територіальної громади

Бюджет Ірпінської міської територіальної громади формується у розрізі загального та спеціального фондів. Спеціальний фонд бюджету включає бюджет розвитку, який має чітко визначене цільове спрямування та використовується для фінансування капітальних видатків і реалізації інвестиційних проєктів громади.

Загальний обсяг доходів бюджету Ірпінської міської територіальної громади на 2025 рік затверджено в сумі 1 165 926 010,00 грн, з яких доходи загального фонду (без урахування офіційних трансфертів) становлять 932 480 830,00 грн, обсяг офіційних трансфертів визначено на рівні 193 521 760,00 грн, а доходи спеціального фонду — 39 923 420,00 грн.

Доходи загального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади на 2025 рік (без урахування міжбюджетних трансфертів) у сумі 932

480 830,00 грн сформовані за рахунок таких основних джерел: податку та збору на доходи фізичних осіб — 444 239 160,00 грн; податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності — 7 737,00 грн; частини чистого прибутку (доходу) комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що підлягає зарахуванню до бюджету, — 6 533,00 грн; адміністративних штрафів та інших санкцій — 430 000,00 грн; державного мита — 82 500,00 грн [34].

Суттєву частку доходів загального фонду формують внутрішні податки на товари та послуги в обсязі 88 809 390,00 грн, у тому числі акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів — 68 359 390,00 грн, а також акцизний податок на пальне — 20 450 000,00 грн. Надходження від рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів становлять 214 500,00 грн, плата за надання адміністративних послуг — 6 967 000,00 грн, орендна плата за користування майновими комплексами та іншим майном комунальної власності — 800 580,00 грн. [34].

Вагоме значення у формуванні доходної частини бюджету мають місцеві податки та збори, загальний обсяг яких у 2025 році прогнозується на рівні 390 559 430,00 грн, зокрема: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки — 14 175 990,00 грн; плата за землю — 43 374 040,00 грн; єдиний податок — 331 804 200,00 грн; транспортний податок — 886 100,00 грн; туристичний збір — 319 100,00 грн. Інші податкові та неподаткові надходження передбачені в сумі 364 000,00 грн.

Ключовим бюджетоутворюючим джерелом доходів загального фонду залишається податок та збір на доходи фізичних осіб, прогнозний обсяг надходжень якого у 2025 році визначено на рівні 444 239 160,00 грн. Питома вага цього податку у структурі доходів загального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади без урахування міжбюджетних трансфертів становитиме 47,64 %, що підтверджує його визначальну роль у забезпеченні фінансової спроможності громади [34].

Таким чином, аналіз структури доходів бюджету Ірпінської міської територіальної громади на 2025 рік свідчить про домінуючу роль податку на доходи фізичних осіб у формуванні фінансової бази загального фонду. Висока питома вага ПДФО підтверджує залежність дохідної частини бюджету громади від рівня зайнятості населення, динаміки фонду оплати праці та загального стану місцевої економіки. Зростання прогнозних надходжень за цим податком є позитивним чинником фінансової стабільності громади та створює передумови для виконання покладених на органи місцевого самоврядування соціально-економічних функцій.

З метою наочного відображення тенденцій формування податку на доходи фізичних осіб та оцінки його динаміки у середньостроковому періоді доцільно проаналізувати зміну обсягів надходжень ПДФО до бюджету Ірпінської міської територіальної громади у 2021–2025 роках, що представлено на рис. 2.2.

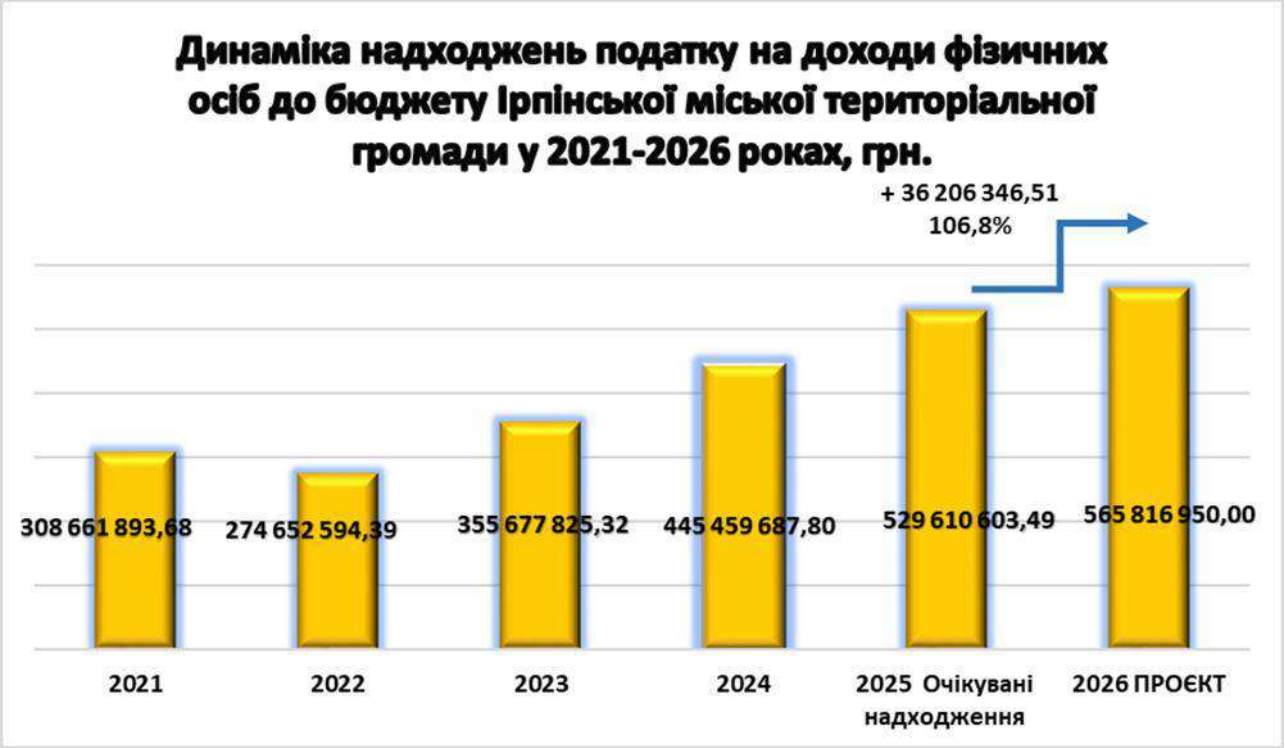

Рис. 2.2. Обсяг надходжень ПДФО до бюджету Ірпінської міської територіальної громади у 2021–2025 роках, грн.

Джерело: складено на основі [17].

Дані, наведені на рис. 2.2, свідчать про загальну висхідну динаміку надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджету Ірпінської міської територіальної громади у 2021–2026 роках. Після зниження у 2022 році спостерігається стійке зростання надходжень у 2023–2024 роках, що зумовлено відновленням економічної активності та розширенням податкової бази. Очікувані показники на 2025 рік та прогнозні значення на 2026 рік демонструють подальше збільшення обсягів ПДФО, що підтверджує його ключову роль у формуванні доходів загального фонду бюджету громади та забезпеченні фінансової стабільності місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» у 2026 році збережено норматив зарахування податку на доходи фізичних осіб до загального фонду місцевих бюджетів на рівні 64 %. При визначенні планових обсягів надходжень ПДФО до бюджету Ірпінської міської територіальної громади на 2026 рік враховано положення чинного податкового та бюджетного законодавства, а також тенденції поступового пожвавлення господарської діяльності суб’єктів економіки з урахуванням обмежень воєнного стану та процесів відновлення після збройної агресії проти України [34].

Для оцінки динаміки та тенденцій формування надходжень акцизного податку до бюджету Ірпінської міської територіальної громади доцільно здійснити порівняльний аналіз його обсягів у часовому розрізі. Відповідні зміни та прогнозні показники надходжень акцизного податку у 2021–2026 роках узагальнено та представлено на рис. 2.3.

Як свідчать дані рис. 2.3, надходження акцизного податку до бюджету Ірпінської міської територіальної громади у 2021–2026 роках мають загальну тенденцію до зростання. Після зниження у 2022 році спостерігається стійке відновлення та суттєве збільшення обсягів акцизних надходжень у 2023–2025 роках, а прогноз на 2026 рік передбачає подальше зростання. Це свідчить про активізацію споживчого ринку підакцизних товарів та підвищення ролі акцизного податку у формуванні доходної частини бюджету громади.

Додатково слід зазначити, що зростання акцизних надходжень зумовлене як розширенням бази оподаткування, так і стабілізацією господарської діяльності суб'єктів роздрібної торгівлі та ринку пального. В умовах воєнного стану акцизний податок залишається відносно стійким джерелом доходів місцевого бюджету, що підвищує фінансову спроможність Ірпінської міської територіальної громади та створює передумови для забезпечення виконання поточних і відновлювальних видатків.

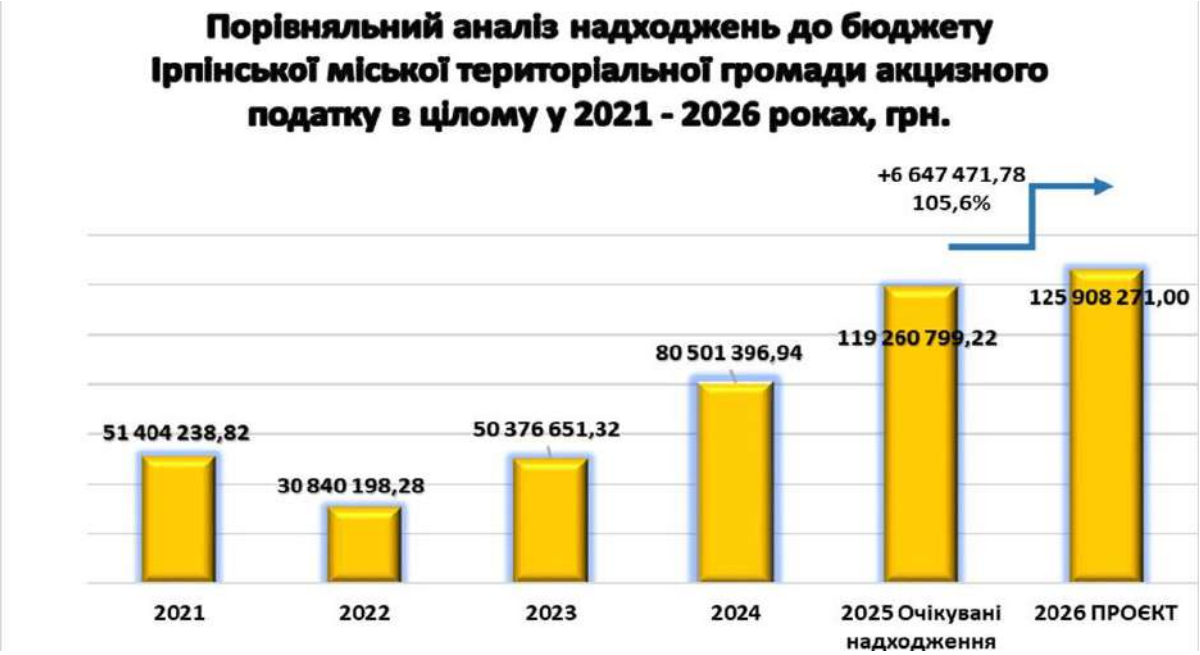

Рис. 2.3. Динаміка надходжень акцизного податку до бюджету Ірпінської міської територіальної громади у 2021–2026 роках, грн

Джерело: складено на основі [17].

Видаткова частина бюджету Ірпінської міської територіальної громади сформована з урахуванням макроекономічних умов, необхідності дотримання принципу фінансової збалансованості, а також вимог щодо результативного й економного використання бюджетних ресурсів. Планування видатків і кредитування загального фонду бюджету громади здійснювалося відповідно до норм Конституції України та Бюджетного кодексу України з урахуванням чинних законодавчих змін і на основі прогнозного обсягу доходів, закріплених за місцевим бюджетом, а також міжбюджетних трансфертів з державного та

обласного бюджетів. Розподіл видатків за галузями проводився на підставі бюджетних запитів головних розпорядників коштів з урахуванням реальних фінансових можливостей бюджету громади [34].

Обсяг видатків бюджету Ірпінської міської територіальної громади визначено з урахуванням діючої мережі бюджетних установ, положень чинного законодавства та наявних джерел фінансового забезпечення.

Під час формування видаткової частини пріоритетом залишалося збереження соціальної орієнтації бюджету у поєднанні з інвестиційною складовою, що передбачає належне фінансування гарантованих державою виплат, реалізацію конституційних зобов'язань та вирішення актуальних проблем житлово-комунального господарства.

В умовах воєнного стану та обмеженості бюджетних ресурсів особливої значущості набуває врахування головними розпорядниками коштів гендерних і кліматичних аспектів під час формування бюджетних програм. Це дає змогу більш повно враховувати потреби різних соціальних, вікових і гендерних груп населення, а також забезпечувати адаптацію до кліматичних змін, мінімізацію їх негативних наслідків і впровадження енергоефективних рішень, що сприяють оперативному реагуванню на сучасні виклики.

При складанні бюджету враховано положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік», зокрема щодо повного забезпечення видатків на оплату праці працівників бюджетних установ відповідно до встановлених законодавством умов, мінімальної заробітної плати у розмірі 8 647,0 грн з 1 січня 2026 року та посадового окладу працівника І тарифного розряду Єдиної тарифної сітки на рівні 3 470,0 грн. Також передбачено необхідні асигнування для розрахунків за спожиті енергоносії та послуги зв'язку з метою недопущення утворення простроченої заборгованості. Для кожної бюджетної установи встановлено ліміти споживання енергоресурсів у фізичних обсягах відповідно до затверджених бюджетних призначень на 2026 рік [34].

Загальний обсяг видаткової частини бюджету Ірпінської міської територіальної громади визначено у сумі 1 504 354 639,0 грн, у тому числі видатки загального фонду становлять 1 157 840 053,0 грн, спеціального фонду – 346 514 586,0 грн, з яких на публічні інвестиції спрямовано 302 155 000,0 грн.

У структурі видатків загального фонду бюджету найбільшу питому вагу займають витрати на освіту – 500 713 311,0 грн. Видатки на охорону здоров'я передбачено у сумі 45 752 146,0 грн, на соціальний захист населення – 58 911 736,0 грн, на культуру і мистецтво – 19 851 937,0 грн, на фізичну культуру та спорт – 18 305 364,0 грн. Значний обсяг коштів спрямовано на житлово-комунальне господарство – 199 093 748,0 грн та державне управління – 125 970 038,0 грн. На фінансування економічної діяльності, зокрема утримання дорожньої інфраструктури, підтримку малого і середнього бізнесу та реалізацію програм інформатизації, передбачено 82 117 032,0 грн. Видатки на інші напрями діяльності, включаючи ліквідацію надзвичайних ситуацій, проведення мобілізаційних заходів і реалізацію програми «Безпечна Ірпінська міська територіальна громада» на 2025–2029 роки, становлять 27 741 475,0 грн, а резервний фонд бюджету сформовано у розмірі 79 383 266,0 грн [33].

Для наочного відображення галузевої структури видатків загального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади у 2026 році доцільно проаналізувати їх розподіл за основними напрямами фінансування. Структуру видатків загального фонду бюджету громади, сформовану відповідно до функціональної класифікації, представлено на рис. 2.4.

Дані рис. 2.4 свідчать, що у структурі видатків загального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади у 2026 році домінує фінансування сфери освіти, частка якої є найбільшою. Значний обсяг коштів також спрямовується на житлово-комунальне господарство та державне управління, що зумовлено необхідністю забезпечення функціонування інфраструктури громади в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Інші напрями видатків мають відносно меншу питому вагу, що

відповідає принципу концентрації бюджетних ресурсів на пріоритетних соціально значущих потребах.

Рис. 2.4. Структура видатків загального фонду Ірпінської територіальної громади на 2026 рік.

Джерело: складено на основі [17].

Така структура видатків свідчить про збереження соціальної спрямованості бюджету громади та орієнтацію бюджетної політики на забезпечення базових суспільних послуг і стабільне функціонування територіальної громади в умовах обмежених фінансових ресурсів.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА

Ефективний розвиток місцевих бюджетів у сучасних умовах є одним із ключових чинників формування економічного потенціалу міста та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. В умовах децентралізації фінансових ресурсів, посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за результати бюджетної політики, а також дії воєнних та післявоєнних викликів, актуалізується необхідність пошуку нових підходів до оптимізації бюджетного процесу на місцевому рівні.

Місцевий бюджет перестає виконувати виключно функцію фінансового забезпечення поточних потреб громади та дедалі більше розглядається як інструмент активного впливу на економічні процеси, стимулювання підприємницької активності, інвестиційного розвитку та підвищення якості життя населення. Саме через механізми формування доходів, пріоритети видатків і структуру бюджетних програм відбувається трансформація фінансових ресурсів у реальний економічний потенціал міста [17].

У сучасних умовах оптимізація розвитку місцевих бюджетів передбачає не лише нарощування обсягів доходів, а й удосконалення їх структури, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, запровадження середньострокового бюджетного планування та орієнтацію на результат. Особливого значення набуває здатність органів місцевого самоврядування поєднувати соціальну спрямованість бюджету з інвестиційною складовою, що дозволяє забезпечити довгострокове економічне зростання громади.

Формування стабільної та диверсифікованої доходної бази є необхідною умовою фінансової спроможності місцевих бюджетів і, відповідно, розвитку економічного потенціалу міста. Надмірна залежність від окремих джерел доходів, зокрема податку на доходи фізичних осіб або міжбюджетних

трансфертів, знижує адаптивність бюджету до економічних шоків та обмежує можливості стратегічного планування [21].

Одним із пріоритетних напрямів оптимізації доходної частини місцевих бюджетів є активізація використання внутрішнього податкового потенціалу громади. Це передбачає удосконалення адміністрування місцевих податків і зборів, актуалізацію нормативної грошової оцінки земель, перегляд ставок у межах чинного законодавства, а також створення умов для розширення податкової бази за рахунок розвитку малого і середнього підприємництва.

Важливим резервом зростання доходів місцевих бюджетів є підвищення ефективності управління комунальним майном та земельними ресурсами. Раціональне використання об’єктів комунальної власності, прозора орендна політика, залучення інвестицій у розвиток муніципальної інфраструктури сприяють не лише зростанню неподаткових надходжень, а й формуванню сприятливого інвестиційного клімату в місті [31].

Крім того, у контексті оптимізації доходної бази важливу роль відіграє залучення грантових ресурсів, коштів міжнародної технічної допомоги та участь у державних і регіональних програмах розвитку. Такі джерела фінансування дозволяють реалізовувати інфраструктурні та соціально-економічні проєкти без додаткового навантаження на місцевий бюджет, водночас посилюючи економічний потенціал громади.

Оптимізація розвитку місцевих бюджетів неможлива без підвищення результативності та ефективності використання бюджетних коштів. Видаткова політика повинна бути орієнтована не лише на фінансування поточних потреб, а й на досягнення стратегічних цілей розвитку міста.

У цьому контексті ключового значення набуває програмно-цільовий метод бюджетування, який забезпечує зв’язок між обсягами фінансування та конкретними результатами бюджетних програм. Орієнтація на показники ефективності, результативності та якості надання публічних послуг дозволяє підвищити прозорість бюджетного процесу та відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів [21].

Важливим напрямом оптимізації видатків є концентрація бюджетних ресурсів на пріоритетних галузях, які формують економічний потенціал міста, зокрема освіті, житлово-комунальному господарстві, транспортній інфраструктурі, енергоефективності та цифровізації управління. Інвестиції у ці сфери створюють мультиплікативний ефект, сприяючи розвитку підприємництва, підвищенню продуктивності праці та залученню інвестицій.

Окремої уваги потребує впровадження гендерно орієнтованого та кліматично чутливого бюджетування, що дозволяє більш точно враховувати потреби різних соціальних груп населення та забезпечувати адаптацію міста до кліматичних змін. У довгостроковій перспективі це сприяє підвищенню соціальної згуртованості та сталості економічного розвитку.

У межах оновлення законодавчої бази Урядом України затверджено комплекс ключових нормативно-правових актів, що визначають поетапний механізм реалізації реформи управління публічними інвестиціями. Зазначена реформа охоплює формування середньострокових планів пріоритетних публічних інвестицій, підготовку інвестиційних проєктів і програм, їх оцінювання та визначення пріоритетності, створення секторальних і зведених інвестиційних портфелів на місцевому, регіональному та державному рівнях, а також розподіл фінансових ресурсів, реалізацію та подальший моніторинг виконання публічних інвестиційних проєктів і програм.

Ключовими напрямами публічних інвестицій визначено соціальну сферу, зокрема розвиток житлового фонду, освіти, охорони здоров’я та системи соціального захисту населення, а також інфраструктурні галузі, включаючи енергетику, транспорт і водопостачання. Окрему увагу зосереджено на питаннях гуманітарного розмінування та розбудови системи безпечних і надійних укриттів, що набуває особливої актуальності в умовах воєнних загроз [39].

Базовим орієнтиром для формування інвестиційної політики на середньострокову перспективу є Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій держави на 2026–2028 роки, затверджений

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 липня 2025 року № 671-р. Вказаний документ визначає загальнодержавні пріоритети та рамкові параметри фінансування публічних інвестицій.

На місцевому рівні відповідно до рішення виконавчого комітету Ірпінської міської ради № 122/3 від 26 серпня 2025 року затверджено Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій Ірпінської міської територіальної громади на 2026–2028 роки, попередньо схвалений Інвестиційною радою. Зазначений план є складовою реалізації стратегічних цілей розвитку громади та узгоджується з державними пріоритетами інвестиційної політики.

Розроблення середньострокового плану здійснювалося на основі пропозицій структурних підрозділів Ірпінської міської ради та її виконавчого комітету, комунальних підприємств, установ і організацій, а також суб'єктів господарювання, у статутному капіталі яких частка територіальної громади перевищує 50 відсотків або забезпечує вирішальний вплив органу місцевого самоврядування на їхню господарську діяльність. Формування плану відбувалося відповідно до цілей і завдань документів стратегічного планування та Стратегії розвитку Ірпінської міської територіальної громади з урахуванням граничного обсягу публічних інвестицій на середньостроковий період, доведеного фінансовим управлінням Ірпінської міської ради [32].

Ключовими наскрізними стратегічними орієнтирами публічних інвестицій у 2026–2028 роках визначено підвищення енергоефективності, адаптацію до кліматичних змін, забезпечення гендерної рівності та формування безбар'єрного середовища. Реалізація зазначених пріоритетів передбачає ощадливе використання енергетичних ресурсів, впровадження сучасних енергоефективних технологій, модернізацію інфраструктури з урахуванням нових безпекових та екологічних викликів, а також збереження і захист довкілля. Водночас важливою складовою інвестиційної політики є дотримання принципів рівності, доступності та інклюзивності для всіх категорій населення, зокрема осіб з інвалідністю, людей з різними

функціональними обмеженнями та осіб похилого віку, незалежно від статі чи соціального статусу [34].

Згідно з Прогнозом бюджету Ірпінської міської територіальної громади на 2026–2028 роки та затвердженим Середньостроковим планом публічних інвестицій громади визначено орієнтовний загальний обсяг публічних інвестицій на відповідний період, а також їх розподіл за основними секторами (галузями) публічного інвестування. Такий підхід забезпечує узгодженість інвестиційних рішень із фінансовими можливостями бюджету громади та стратегічними цілями її соціально-економічного розвитку, сприяючи формуванню та зміцненню економічного потенціалу міста у середньостроковій перспективі [34].

На основі Середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій Ірпінської міської територіальної громади на 2026–2028 роки сформовано Єдиний проєктний портфель публічних інвестицій громади на 2026 рік (ЄПП), який виступає стратегічним інструментом планування та визначає ключові напрями соціально-економічного розвитку міста. Зазначений портфель забезпечує систематизацію інвестиційних проєктів та їх узгодженість із цілями стратегічного розвитку територіальної громади.

Розподіл фінансових ресурсів на підготовку та реалізацію публічних інвестиційних проєктів і програм у 2026–2028 роках у розрізі джерел і механізмів фінансування здійснено з урахуванням вимог статті 75^2 Бюджетного кодексу України, а також відповідно до Методичних рекомендацій щодо розподілу коштів місцевого бюджету на підготовку та реалізацію публічних інвестиційних проєктів і програм, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 22 вересня 2025 року № 480. Такий підхід забезпечує прозорість, послідовність і обґрунтованість інвестиційних рішень на місцевому рівні [34].

Відповідно до Середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій Ірпінської міської територіальної громади на 2026–2028 роки до пріоритетних сфер (секторів) публічного інвестування віднесено освіту і

науку, соціальну сферу, охорону здоров’я, розвиток муніципальної інфраструктури та надання комунальних послуг, житлове господарство, а також транспортну інфраструктуру. Фінансування зазначених напрямів спрямоване на підвищення якості життя населення та зміцнення економічного потенціалу міста.

У бюджеті Ірпінської міської територіальної громади на 2026 рік передбачено видатки на реалізацію публічних інвестиційних проєктів у загальному обсязі 302 155 000,00 грн, що свідчить про орієнтацію бюджетної політики громади на інвестиційний розвиток та відновлення міської інфраструктури у середньостроковій перспективі [34].

Посилення фінансового контролю на місцевому рівні є одним із ключових напрямів удосконалення системи публічних фінансів в Україні. Його актуальність зумовлена необхідністю забезпечення відкритості бюджетного процесу, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, посилення підзвітності органів місцевого самоврядування, а також мінімізації корупційних ризиків у сфері управління бюджетними коштами.

Фінансовий контроль на рівні територіальних громад відіграє особливо важливу роль, оскільки безпосередньо впливає на довіру населення до місцевої влади та якість надання публічних послуг. Насамперед він сприяє підвищенню прозорості бюджетної діяльності, адже мешканці громади мають право отримувати достовірну інформацію про напрями та обсяги використання податкових надходжень. Водночас ефективні контрольні механізми дозволяють своєчасно виявляти порушення бюджетної дисципліни та запобігати нецільовому використанню коштів.

Важливою функцією фінансового контролю є підвищення результативності бюджетних видатків. Завдяки системному аналізу виконання бюджетних програм з’являється можливість ідентифікувати неефективні витрати, оптимізувати розподіл ресурсів і спрямовувати фінансування на пріоритетні напрями розвитку громади. Крім того, відкритість і підзвітність бюджетного процесу сприяють зміцненню довіри громадян до органів

місцевого самоврядування та формуванню партнерських відносин між владою і громадою.

До основних напрямів посилення фінансового контролю на місцевому рівні доцільно віднести удосконалення нормативно-правового забезпечення, що передбачає запровадження чітких і зрозумілих процедур контролю, спрощення бюджетної звітності та розширення доступу громадськості до інформації про формування і виконання місцевих бюджетів. Важливим є також розвиток інституційної складової контролю шляхом посилення ролі внутрішніх контрольних і ревізійних підрозділів органів місцевого самоврядування, розширення можливостей громадського контролю та залучення незалежних аудиторських структур [38].

Окремої уваги потребує впровадження цифрових інструментів фінансового контролю, зокрема електронного документообігу, аналітичних систем оцінювання бюджетних ризиків та відкритих електронних платформ для оприлюднення бюджетної інформації. Не менш важливим напрямом є підвищення професійного рівня кадрів, залучених до здійснення фінансового контролю, шляхом проведення регулярних навчань і підвищення кваліфікації. Водночас активне залучення громадськості до контролю за використанням бюджетних коштів через громадські слухання та консультації забезпечує додатковий рівень прозорості та підзвітності бюджетного процесу.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження свідчить, що на сучасному етапі розвитку бюджетної системи місцеві бюджети посідають ключове місце у забезпеченні соціально-економічного розвитку міст. Виконуючи функцію основного інструменту задоволення суспільних потреб на місцевому рівні, вони створюють фінансові передумови для розвитку міської економіки, підтримки та модернізації інфраструктури, а також сприяють зменшенню соціально-економічних диспропорцій у межах територіальних громад.

Місцеві бюджети виступають важливим елементом бюджетної системи держави та водночас ключовим механізмом формування економічного потенціалу міста. Через них реалізуються управлінські рішення органів місцевого самоврядування, спрямовані на забезпечення сталого розвитку міських територій, підвищення якості публічних послуг і зміцнення фінансової спроможності громад.

Отже, концептуальне осмислення місцевих бюджетів дозволяє розглядати їх не лише як інструмент акумулювання та розподілу бюджетних ресурсів, а й як стратегічний чинник розвитку міста, що поєднує економічні, соціальні та управлінські аспекти та визначає можливості довгострокового зростання економічного потенціалу територіальної громади.

У межах дослідження зарубіжного досвіду організації місцевих бюджетів встановлено, що системи формування доходів на місцевому рівні в країнах Європи істотно відрізняються залежно від моделі децентралізації, рівня фінансової автономії та особливостей адміністративно-територіального устрою. Європейська практика демонструє відсутність єдиного універсального підходу до побудови місцевих бюджетів, що зумовлює різні механізми перерозподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи.

Визначено, що ключову роль у формуванні дохідної бази місцевих бюджетів у більшості країн ЄС відіграють податкові надходження, однак їх

структура суттєво варіюється: у частині держав домінують податки на доходи фізичних осіб, в інших — податки на майно або поєднання кількох видів оподаткування. Водночас у країнах із більш централізованими фінансовими системами значна частка доходів місцевих бюджетів формується за рахунок міжбюджетних трансфертів.

Отримані результати свідчать, що ефективність функціонування місцевих бюджетів безпосередньо пов’язана з рівнем податкової самостійності органів місцевого самоврядування та наявністю чітко визначених повноважень. Досвід країн Європейського Союзу є важливим орієнтиром для України в умовах бюджетної децентралізації, однак його впровадження потребує адаптації з урахуванням соціально-економічних, інституційних та просторових особливостей розвитку міських територій.

Узагальнюючи результати аналізу, можна зробити висновок, що податкові надходження залишаються основою фінансової спроможності місцевих бюджетів України. Домінування податку на доходи фізичних осіб та інших податків на доходи підтверджує високу залежність місцевих бюджетів від загального стану економіки та ринку праці. Водночас зростання ролі місцевих податків і рентних платежів свідчить про поступове посилення фінансової автономії територіальних громад та ефективність заходів з децентралізації бюджетної системи.

Основу дохідної частини місцевих бюджетів у 2025 році сформували податкові надходження, серед яких провідну роль відіграв податок на доходи фізичних осіб. Його обсяг становив 300,3 млрд грн, що на 16,6 % перевищує показник попереднього року, підтверджуючи ключове значення цього податку для фінансового забезпечення територіальних громад.

Вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів залишався єдиний податок, надходження від якого досягли 76,4 млрд грн, продемонструвавши зростання на 10,5 %. Це свідчить про відносну стійкість малого та середнього підприємництва навіть в умовах економічної нестабільності. Податок на

майно також характеризувався позитивною динамікою: його надходження зросли до 58,3 млрд грн, що на 16,1 % більше порівняно з попереднім роком.

За результатами аналізу доходної та видаткової частин бюджету Ірпінської міської територіальної громади встановлено, що бюджет громади характеризується достатнім рівнем фінансової стійкості та чітко вираженою соціальною спрямованістю. Основним джерелом наповнення доходної частини залишається податок на доходи фізичних осіб, питома вага якого у структурі доходів загального фонду є домінуючою, що свідчить про залежність фінансової спроможності громади від рівня зайнятості населення та ділової активності на її території. Водночас спостерігається поступове зростання надходжень від місцевих податків і зборів, акцизного податку та інших джерел, що підтверджує тенденцію до диверсифікації доходної бази бюджету.

Аналіз структури видатків бюджету Ірпінської міської територіальної громади показав пріоритетність фінансування освіти, житлово-комунального господарства, соціального захисту населення та сфери охорони здоров’я, що відповідає завданням забезпечення базових соціальних гарантій і сталого розвитку громади. Значна частка видатків загального фонду спрямована на підтримку функціонування бюджетних установ та виконання делегованих державою повноважень, водночас передбачено ресурси на інвестиційні проєкти та розвиток інфраструктури. У цілому бюджетна політика громади орієнтована на поєднання соціальної стабільності з відновленням економічного потенціалу та адаптацією до викликів воєнного часу.

У межах третього розділу обґрунтовано ключові напрями оптимізації розвитку місцевих бюджетів як інструменту формування економічного потенціалу міста в умовах децентралізації та воєнних викликів. Доведено, що підвищення ефективності бюджетної політики на місцевому рівні неможливе без запровадження системного підходу до управління публічними інвестиціями, середньострокового бюджетного планування та чіткого визначення пріоритетів фінансування. Формування Середньострокового

плану пріоритетних публічних інвестицій та Єдиного проєктного портфеля громади забезпечує узгодженість бюджетних рішень зі стратегічними цілями соціально-економічного розвитку міста, сприяє концентрації ресурсів на найбільш значущих напрямах та підвищує інвестиційну спроможність територіальної громади.

Встановлено, що важливою умовою сталого розвитку місцевих бюджетів є посилення фінансового контролю, прозорості та підзвітності використання бюджетних коштів. Удосконалення нормативно-правового забезпечення, розвиток інституцій контролю, впровадження цифрових інструментів та активне залучення громадськості створюють передумови для раціонального використання фінансових ресурсів і мінімізації бюджетних ризиків. Реалізація запропонованих напрямів оптимізації сприятиме підвищенню ефективності бюджетних видатків, зміцненню фінансової самостійності громади та формуванню стійкого економічного потенціалу міста в середньо- та довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугіль С. Я. Фінансова стійкість та безпека місцевих бюджетів в умовах обмеженості фінансових ресурсів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 1. С. 55-60.

2. Бюджетний кодекс України. Редакція від 23.10.2022, підстава - 2619-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.

3. Венцель В., Герасимчук І., Онищук І. Як виконувалися місцеві бюджети у 2025 році - експертний аналіз. URL : https://decentralization.gov.ua/news/13249.

4. Грабчак К.М. Формування дохідної частини місцевих бюджетів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка і організація управління*. 2018. №33(31). С. 149-158.

5. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2025 рік без урахування непідконтрольних Україні територій до 07.01.2026р. (оперативні дані). URL : https://mof.gov.ua/uk/vykonanniadokhodiv- mistsevykh-biudzhetiv.

6. Зубко Геннадій. Віце-прем'єр-міністр України – Міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ. Настільна книга голови ОТГ місцеві бюджети. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/440/1.pdf.

7. Клим'юк О. В. Основні методи оцінки формування фінансово стійких бюджетів. *Економіка, фінанси, облік та управління: нові виклики та стратегії розвитку*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький: ЦФЕНД, 2024. 71с. https://www.economics.in.ua/2024/12/30.html.

8. Лист АМУ. Місцеві фінанси. О.Слобожан презентував бюджетному Комітету пропозиції АМУ до показників Держбюджету на 2025 рік. URL: https://auc.org.ua/novyna/oslobozhan-prezentuvav-byudzhetnomu-komitetu-propozyciyi-amu-do-pokaznykiv-derzhbyudzhetu-na.

9. Лазутіна Л.О. Джерела формування місцевих бюджетів сільських територій в умовах децентралізації. URL : http://globalnational.in.ua/archive/6-2015/150.pdf.

10. Левицька С.О. Впровадженя програмно-цільового методу формування бюджетів. *Фінанси України*. 2014. №6. С.33-37.

11. Малиняк Богдан. Планувати, аби не злидарювати. Правила бюджетування для ОТГ. URL: https://uplan.org.ua/analytics/planuvaty-aby-ne-zlydariuvatypravyla-biudzhetuvannia-dlia-oth/.

12. Маркович Галина. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад - роз'яснення експерта. URL : https://decentralization.gov.ua/news/3958.

13. Мінфін. Зведений бюджет. URL : https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/.

14. Міністерство фінансів України. Місцеві бюджети. URL : https://mof.gov.ua/uk/local-budgets.

15. Місцеві бюджети – що з виконанням за перші три місяці повномасштабної війни? Юлія Маркуц, Ліна Задорожня. URL : https://voxukraine.org/mistsevi-byudzhety-shho-z-vykonannyam-za-pershi-trymisyatsi-povnomasshtabnoyi-vijny/.

16. Місцеві фінанси. АМУ: Бюджетна декларація має спрямовуватися на зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування. URL : https://auc.org.ua/novyna/amu-byudzhetna-deklaraciya-mayespryamovuvatysya-na- zmicnennya-finansovoyi-spromozhnosti.

17. Настільна книга голови ОТГ. Місцеві бюджети. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/440/1.pdf.

18. Набатова Ю. О., Ус Т. В. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка».* 2015. №5. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=410071.

19. Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2021 № 314 «Про затвердження Типової форми прогнозу місцевого бюджету й Інструкції щодо його складання». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879- 21#Text

20. Проєкт Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік». Інформація про економічне становище держави та основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку України. URL : https://www.apteka.ua/article/609673

21. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Прийняття від 01.04.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text

22. Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України щодо посилення гнучкості місцевих бюджетів та підвищення оперативності прийняття рішень. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2390-20#Text.

23. Овчаренко А., Бочі А., Поворозник В. Особливості формування та виконання бюджету об’єднаних територіальних громад. URL : https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_ormuvannya_vikon_budjet_ fi nal.pdf.

24. Онищенко Віктор. Місцеві фінансові органи. URL : https://www.budgetnyk.com.ua/article/1281-mstsev-fnansov-organi.

25. Онищенко Віктор. Програмно-цільовий метод в ОМС. URL : https://www.budgetnyk.com.ua/article/1280-programno-tsloviy-metod-v-oms.

26. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL : https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhetiv-za-2023-rik/.

27. Сахно Т.А. Економічне забезпечення діяльності об’єднаних територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 135-142.

28. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста. Економіка України. 2005. № 9. С. 39–47.

29. Ткачик Ф.П. Вплив податкових інструментів фіскального федералізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад.

Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. №5. URL : https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-5-8021.

30. Kondrashov O. M., & Malyshko V. V. (2019). Формування місцевих бюджетів в умовах адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Економічні горизонти.* №4(11), С.85–92. URL : https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(11).2019.213496.

31. Юрій Е. О., Манюк Н. А. Концептуальні підходи до оцінки фінансової стійкості місцевого бюджету. *Економічні студії.* 2016. С. 103.

32. Boronos, V. H. (2011), Otsinka roli finansovoho potentsialu rehionu v doslidzhenni stiikosti ekonomichnoho rozvytku terytorii, *Visnyk SNAU. Seriia: Finansy i kredyt.,* No2, pp. 76-85., c. 84.

33. Gorina E. Financial Sustainability of Local Governments: Effects of Government, Structure Revenue Diversity, and Local Economic Base (Doctoral dissertation). Tempe : Arizona State University, 2013.

34. Denek E., & Dylewski M. Szacowanie poziomu zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego w warunkach zwiększonego ryzyka utraty płynnościь finansowej. Difin, Warszawa, 2013. 332 p.

35. Dollery B. and Crase L. (2006), Comparative Perspective on Financial Sustainability in Australian Local Government, Centre for Local Government. School of Economics, University of New England, Working Paper Series.

36. Mykytiuk I. (2013), Finansova stiikist ta bezpeka mistsevoho biudzhetu, Visnyk KNTEU, No1, pp. 86-97.

37. Nikolaieva, O. M. (2012), Faktory finansovoi stiikosti ta bezpeky mistsevykh biudzhetiv Ukrainy. Finansova bezpeka sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy: suchasni problemy ta stratehichni oriientyry : monohrafiia, PUET, Poltava, 459 p.

38. Lysenko, Zh. P. and Oleksyn, A. H. (2018), Finansova stiikist mistsevoho samovriaduvannia: vplyv ekonomichnoi bazy ta dokhodiv, Naukovo-vyrobnychyi zhurnal “Biznes-navihator”, No 2-2 (45), pp. 98-102.

39. Zakhidna, O. R. (2009), Doslidzhennia stiikosti finansovoi systemy rehionalnoho rivnia, Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy, vol. 19.6., pp. 170-176.

40. Zarutska, O. P. (2021), Finansova samostiinist mistsevykh biudzhetiv yak pidhruntia yikh stiikosti v umovakh biudzhetnoi detsentralizatsii, Ahrosvit, No 18, pp. 28-35.

41. Pavliuk, A. P. (2016), Ekonomichni aspekty formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad v Ukraini, Stratehichni priorytety. Seriia “Ekonomika”., No 1 (38), pp. 137-143., c. 143.